

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Навчально-науковий інститут № 1

Кафедра юридичного документознавства

ГОВОРИ І ПИШИ ПРАВИЛЬНО

Навчальний посібник

\

Київ 2020

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра правничої лінгвістики

Н.В. Стратулат, Г.П. Проценко

ГОВОРИ І ПИШИ ПРАВИЛЬНО

Навчальний посібник

Київ 2020

УДК 811.116.2.001.057.87 (075.8)
ББК 81.2 УКР
Н 12

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національної академії внутрішніх справ

Рецензенти:

Чернявський С.С., доктор юридичних наук, професор;

Симененко Л.Л., кандидат філологічних наук, доцент

Галдецька І.Г. кандидат юридичних наук, доцент

Стратулат Н.В., Проценко Г.П. Говори і пиши правильно:
посібник. Київ, 2020. 127 с.

ISBN 978-966-2711-17-2

Висвітлені типові помилки фахового мовлення, розглянуто шляхи їх усунення.

Запропоновано теоретичний матеріал, що дозволить здобувачам вищої освіти засвоїти найбільш складні для вживання норми сучасної української літературної мови (за Українським правописом 2019 року), та практичні завдання. Приділено значну увагу формуванню умінь та навичок використання мовних норм у мовленнєвій фаховій практиці, підвищенню мовленнєвої культури здобувачів.

Для здобувачам вищої освіти Національної академії внутрішніх справ, а також усіх, хто бажає покращити свою мовну і комунікативну компетентності.

ISBN 978-966-2711-17-2

УДК 811.116.2.001.057.87 (075.8)
ББК 81.2 УКР

©НАВС, 2020

© Стратулат Н.В., Проценко Г.П., 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	
Розділ 1. Державна мова.....	
Розділ 2. Поняття сучасної української літературної мови.....	
Розділ 3. Типові помилки фахового мовлення, шляхи їх усунення. ..	
Розділ 4. Культура професійного мовлення.....	
Розділ 5. Практичні завдання.....	
ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА.....	
ДОДАТКИ.....	
Додаток 1. Витяг із Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».....	
Додаток 2. Витяг із нового Українського правопису.....	

ПЕРЕДМОВА

На сьогодні системні реформи в Україні, що підтверджують її статус як демократичної держави, мають на меті, поряд з іншими завданнями, модернізацію галузі права, де одним із першочергових питань є підготовка майбутнього висококваліфікованого представника юридичної професії. Сучасні потреби соціуму формують і одночасно висувають вимоги до ролі фахівця-правника в професійній діяльності, створюючи нові стандарти особистості, яка є носієм соціальних якостей свого суспільства. Зрозуміло, що передусім це – здатність ефективно виконувати завдання, уміння знаходити оптимальні рішення, надавати якісні послуги, мати високий рівень професійно-комунікативної культури, що, зі свого боку, формує позитивний імідж представників правової спільноти зокрема і України як держави, яку вони представляють, загалом.

Особливої уваги з-поміж інших якостей фахівця, безумовно, заслуговує мовленнєва культура у своїх багатоаспектних характеристиках і проявах. Адже новітні стандарти професійної підготовки представників правової галузі вимагають оволодіння ними відповідними ознаками мовлення, які дозволяють забезпечити ефективність процесу професійно-комунікативної діяльності, що реалізується через практику ведення діалогу, проголошення публічних промов, добирання аргументів щодо власної позиції, роботи з текстами правового та політичного характеру, укладання документів, ведення справ з людьми різних професій і різного рівня культури.

Вагомим показником загальної професійної культури (комунікативної зокрема) правознавців є дотримання норм сучасної української літературної мови у мовленнєвій фаховій практиці. Особливості вживання відповідно до загальноприйнятих в системі української мови правил наголошування, слововживання, словоформи, будови словосполучень та речень, правопису лексичних одиниць (і першочергово їх знання) відіграють вагому роль в тексті правового характеру як результату мовленнєвого акту.

Відповідність усталених правил в процесі мовлення, зокрема професійного, є, безсумнівно, характерною ознакою висококваліфікованого фахівця, а також показником рівня його загальної культури. Адже правильність, досконалість, зразковість, що досягаються через відповідність мовлення усталеним нормам (акцентуаційним, орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, пунктуаційним та стилістичним), – це ознаки ознаки зразкової літературної мови, вика знак високої професійної культури

Значення мовної грамотності, і, зі свого боку, важливість підвищення її рівня через досконале оволодіння стандартами української мови й застосування їх на практиці є вкрай актуальним.

Тому запропонований матеріал репрезентує типові порушення у мовленні правознавців на різних рівнях мови, висвітлює основні соціальні та лінгвальні чинники виникнення помилок, пов'язаних з недотриманням мовних норм, окреслює шляхи подолання мовної та мовленнєвої недосконалості.

Крім того, представлено правові основи дотримання норм сучасної української літературної мови, які на сьогодні фіксує сучасне мовне законодавство в Україні. Проаналізовано основні нормативно-правові акти, а також окремі статті документів, що відображають мовне законодавство, виявлено ефективні шляхи впровадження в освітній процес нового мовного Закону; розроблено рекомендації щодо ефективного забезпечення дотримання норм права сучасного мовного законодавства.

Безсумнівно, чільне місце займає питання нового Українського правопису, оскільки цей документ пов'язаний передусім із процесом реалізації законодавчо закріпленого за українською мовою статусу державної, її утвердженням та розвитком. З огляду на це матеріал представлений через аналіз мовних інновацій, відображених у Українському правописі за редакцією 2019 року, а також особливостей їх реалізації як в освітньому процесі, так і в професійній діяльності.

РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНА МОВА

1.1. СУЧАСНЕ МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Постійний і безперервний процес соціального розвитку вимагає відображення відповідних змін на законодавчому рівні, що, свого роду, є вдосконаленням правового поля, яке забезпечує це суспільство і відповідає його сучасним потребам як політичним, так і культурно-національним.

У свою чергу, зміни (зокрема пов'язані з мовними питаннями) у нормативно-правових актах, що викликані суспільними вимогами часу – утвердження України як незалежної держави, входження до організацій світового рівня, розширення міжнародних зав'язків, політичні перетворення, розвиток консолідації українського суспільства, запровадження дієвого механізму поширення української мови як державної тощо – ставлять на вимогу сьогодення здійснення певних заходів щодо впровадження цих змін безпосередньо у ті сфери життя, яким вони відповідають. І це зараз є вкрай важливо для України, адже, як наголошують учені, «прогрес будь-якої держави, особливо в умовах глобалізаційних перетворень, повною мірою детермінований ступенем запровадження інновацій...» [6, с. 31].

Із набранням чинності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (16 липня 2019 року) стало зрозумілим, що програма правового розвитку мови природно залежатиме від ефективного впровадження й реалізації мовного законодавства, процес якого полягає, з одного боку, у системі відповідних державних заходів на утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, з іншого – у підтримці в українському суспільстві статусу мови кожним індивідом – користувачем мови.

І це виправдано, оскільки мова, як зазначають у своїх розвідках дослідники, – це передусім першоелемент культури, мистецтва та науки, засіб ідеологічного впливу, своєрідний синтез усього національного: єдиний

фактор національної ідентичності, складник національних пріоритетів, форма національного життя (І.Огієнко, В. Русанівський, О. Мельничук, О. Тараненко, В. Бріцин) – вона потребує не тільки так званої «захищеності» в чинному законодавстві, а й активного впровадження цієї «захищеності» в життя суспільства, вироблення певної, за словами відомого дослідника і громадського діяча І. Огієнка, «реальної мовної практики».

Саме тому мовне питання – це не лише виключно лінгвістичне, а й політичне, соціальне й культурне, і, безперечно, освітнє та загальнонаукове. І його варто розглядати в багатоаспектних наукових вимірах. А самі зміни в мовному законодавстві, зумовлені потребами суспільства, і всі процеси, що безпосередньо пов'язані з ними, є одним із найактуальніших питань в низці важливих завдань сучасної науки.

Зрозуміло, що велика увага зазначеним вище питанням, пов'язаним з мовою, особливо тим, які реалізуються через мову, приділялася завжди. І нині свої погляди висвітлюють у наукових працях такі відомі вчені, як Абрамова Д.С., Ажнюк Б.М., Артикуца Н.В., Бріцин В.М., Клименко Л.С., Куць, О.М. та інші. Передусім це дослідження, які відображають діяльність апарату влади щодо мовної ситуації; механізм дотримання мовних прав; природу функціонування української мови та її взаємодію з іншими мовами на території України тощо. Так, відомий мовознавець Ажнюк Б.М. у своїй праці «Мовна політика: європейські критерії і Україна» розглядає роль держави в регулюванні мовної норми, детально аналізуючи при цьому відповідні статті Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1].

Водночас, зважаючи на те, що цей Закон (новий, і як новий матеріал, який, беззаперечно, має широке поле для наукової діяльності) потребує подальшого ретельного вивчення як у правовому аспекті, так і в лінгвістичному поряд з нагальними питаннями сучасного мовного законодавства – елемента мовної політики.

Тому варто розглянути механізм реалізації мовного законодавства, зокрема в освітньому процесі, на матеріалі Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: розглянути, спираючись на наукову літературу, поняття «мовне законодавство», «мовна політика»; проаналізувати основні нормативно-правові акти, а також окремі статті документів, що відображають мовне законодавство; виявити ефективні шляхи впровадження в освітній процес нового мовного Закону; простежити процес дотримання виконання відповідних правових норм; розробити рекомендації щодо ефективного забезпечення дотримання норм права сучасного мовного законодавства.

Оскільки мовне законодавство є складником і одночасно відображенням мовної політики певного проміжку часу, розглянемо поняття «мовна політика», яке в сучасних джерелах висвітлено по-різному. Так, енциклопедія «Українська мова» дає таке визначення: «мовна політика – сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі» [3, с.375].

Подібне визначення зустрічаємо також і в іншій лексикографічній праці «Мала енциклопедія етнодержавознавства»: «сукупність ідеологічних настанов, нормативних актів та практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мови в певному напрямі [7, с. 533]. А вже український мовознавець Макарець Ю.С у своїх дослідженнях, розкриваючи характер і темпи мовної політики, висловлює думку про те, що це «галузь національної політики, що реалізується в сукупності ідеологічних, політичних, юридичних, адміністративно-економічних, освітніх заходів, спрямованих на розвиток, розширення сфер функціонування, встановлення балансу мов, зміну чи збереження мовної ситуації, розв'язання мовних конфліктів тощо» [4, с.99].

Попри різні бачення визначення мовної політики, усі дослідники одноставні в тому, що пріоритетом державної мовної політики в Україні має бути утвердження і розвиток української мови як системно утворюючого складника української державності.

Важливим для дослідження мовного питання також є з'ясування і поняття «мовне законодавство». Незважаючи на різні підходи до вивчення цього питання і визначення в них першочергових ознак, зазвичай мовне законодавство розуміють як сукупність законодавчих і нормативно-правових актів, що регулюють використання мов у державі та світі [7].

Мовна політика має широкий спектр напрямів і завдань, де можна виокреслити економічні, адміністративні, наукові, юридичні, освітній та ін. (у цьому вивченні останнім двом надамо перевагу).

Тому в нашому дослідженні проаналізуємо саме ті документи, які безпосередньо пов'язані з процесом реалізації мовної політики в галузі вищої освіти, де провідна роль, безперечно, належить «основному мовному закону».

Так, Конституція України як Основний Закон нашої держави визначає, що державною мовою в Україні є українська мова. Крім того, держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 №10-рп/99 про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) дає щодо цього роз'яснення. Виходячи з положень [статті 10](#) Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання ...вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова. [12].

Чільне місце в сучасному мовному законодавстві займає Указ Президента України “Про Концепцію державної мовної політики” від

15.02.2010, у якому визначено основні пріоритети державної мовної політики: утвердження і розвиток української мови, підвищення її престижу [13].

Власне освітнім нормативним документом, що репрезентує положення Конституції щодо статусу української мови, є Закон України “Про освіту” від 5.9.2017 (ст. 7), де основною ідеєю є те, що мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова; заклади освіти забезпечують обов’язкове вивчення державної мови, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови [8].

Це, звичайно, стосується і тих нормативних актів, які безпосередньо пов’язані з фаховою специфікою (а отже – з наслідком освітнього процесу). Для прикладу можна навести Закон України “Про державну службу” від 10.12.2015, із набранням чинності якого однією із загальних вимог до осіб, які претендують на державну службу, встановлених положенням статті 20, є вільне володіння державною мовою [9].

Або ж Закон України «Про Національну поліцію» від 02 .07. 2015, який також закріплює за працівниками поліції таку правову норму, як знання державної мови. У статті 49 цього Закону, що визначає вимоги до кандидатів на службу в поліції, наголошується, що на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України, які володіють українською мовою [10].

Порівняно новим (але так довго очікуваним) останнім нормативним актом, який набув чинності в липні 2019 року є Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №2704-VIII від 25.04.2019 (набув чинності 16 липня 2019 року) [11]. Цей Закон – універсальний (охоплює усі сфери і напрями поширення української мови, пов’язані з її екологією) і є своєрідним симбіозом усіх положень і норм, що відображені в інших нормативних документах сучасного законодавства, які висвітлюють питання державності мови. Цей нормативно-правовий акт по праву можна назвати на сьогодні «основним мовним законом», а у наведених

нижче статтях і їх структурних елементах побачити способи утвердження і розвитку української мови (в закладах освіти) на рівні держави:

1) ст. 1. *Статус української мови як єдиної державної мови в Україні* (п. 6. Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови ... тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом);

2) ст. 5. *Державна програма сприяння опануванню державної мови* (п. 3. Відповідно до Програми Кабінет Міністрів України ....створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які дають змогу кожній особі опанувати державну мову, в тому числі шляхом неформальної та інформальної освіти; п. 5. Програма діяльності центрального органу виконавчої влади... повинна передбачати заходи щодо сприяння опануванню української мови, в тому числі шляхом видання навчальних посібників з української мови, створення української термінологічної словникової бази);

3) ст. 6. *Обов'язок громадянина України володіти державною мовою* (п.1. Кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою);

4) ст. 9. *Особи, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків* (п. 13. Керівники закладів освіти всіх форм власності; 14. Педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники... крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до закладів освіти та/або наукових установ та працюють на тимчасовій основі як наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники або викладачі іноземної мови);

5) ст. 13. *Застосування державної мови в нормативних актах, діловодстві та документообігу* (п. 1. Мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу...є державна мова).

Крім того, варто наголосити, що з метою сприяння функціонування української мови діє Уповноважений із захисту державної мови, який забезпечує моніторинг виконання законодавства про державну мову.

Оскільки основним завданням сучасного мовного законодавства є захист державного статусу української мови (розвиток та утвердження її державності, а також забезпечення застосування як державної на всій території України у всіх сферах суспільного життя), а в основі концепції покладено ідею, що «кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою» (ст. 6), то й, власне, способи реалізації цілей та завдань чинних нормативно-правових актів безпосередньо пов'язані із змістом цих документів, які і визначають, у свою чергу, напрями, дії та шляхи здійснення названих завдань.

Так, із впровадженням п. 6 ст. 1. щодо обов'язкового застосування української мови відповідно до Українського правопису (редакція 2019 року), який з'явився незадовго до того, як набув чинності новий Закон, виникла як наслідок низка питань, передусім пов'язаних саме з опануванням нових правописних норм, порушення яких тягне за собою відповідальність, встановлену цим Законом. Тому, звичайно, перш за все постало питання ознайомлення учасників освітнього процесу (й усіх працівників закладів вищої освіти загалом) з інноваціями в чинному правописному документі (теоретичні знання) і надання можливості опанувати ними на практиці (формування вмінь та вироблення навичок). Зрозуміло, крім того, під час освітнього процесу постійно практично застосовуються набуті знання через різного роду завдання, що дозволяють закріпити знання на практиці і не допустити надалі порушень правописних норм. Проте варто наголосити, що адаптування до змін у Правописі й правильне його застосування не так швидко здійснюються (реалізуються). І це природно: повинен пройти певний так званий адаптаційний період, і про ефективність реалізації п. 6 ст. 1 можна, мабуть, буде говорити пізніше. Проте певні зрушення, звичайно, уже є, і про них зазначено вище.

Щодо п. 3 ст. 5, у якому зазначено, що кожній особі надається можливість опанувати українську мову, то, звичайно, належне місце тут займає питання збільшення нормативного обсягу годин (навчальних

кредитів). Оскільки українська мова за професійним спрямуванням як навчальна дисципліна вивчається лише на першому курсі (і тут, нам видається, абсурдним те, що іноземна мова у начальному плані передбачена чотири роки, а українська – лише один семестр), збільшення годин дасть можливість не просто краще опанувати українську мову, а й виявити і одночасно ліквідувати прогалини у знанні державної мови. Саме це той випадок, коли варто говорити про те, що кількість переходить у якість, знання – у вміння, а вміння – у навички. У цьому випадку, безперечно, слушною є думка, що оскільки державна мова – це національне надбання, а «надбання не лише право володіти й розпоряджатися, а й обов'язок захищати і примножувати... то держава зобов'язана піклуватися і дбати не тільки про функціональний, але й про якісний стан мови» [1, с.28].

Крім того, збільшення обсягу годин, дозволить надалі (у професійній діяльності) використання державної мови зробити більш ефективним (а в ідеалі – вільним), оскільки це досягається через практичні заняття (різного роду вправи), доведенням набутих вмінь до автоматизму (формування навичок застосування знань мови у мовленні, і усному, і писемному).

Варто також для реалізації цього ж пункту запровадити курси з української мови за професійним спрямуванням та наукової мови для здобувачів вищої освіти 2-го, 3-го, 4-х курсів науково-освітнього рівня «бакалавр», а також тих, хто здобуває рівень магістра. Майбутня професія будь-якої галузі знань (чи то фізика, чи то юриспруденція, чи ін.) значною мірою відтворюється завдяки мові як засобу спілкування і передавання інформації. І вивчати її протягом усього періоду навчання не тільки є доцільним, а й необхідним.

Доречним щодо цього пункту вбачається також запровадити курси з української мови за професійним спрямуванням і для працівників, які безпосередньо залучені до роботи зі здобувачами вищої освіти, передусім фахівців-начальників курсів, фахівців групи освітнього процесу, групи

соціальної, виховної роботи та дозвілля та ін. (для розвитку та підвищення мовної та мовленнєвої компетенції).

У цьому напрямі доцільно також, на нашу думку, з метою забезпечення підвищення рівня володіння державною мовою здобувачами вищої освіти запровадити державний іспит з української мови за професійним спрямуванням для здобувачів вищої освіти всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Щодо п. 5 ст. 5, де одним із заходів є видання посібників, пропонуємо у обов'язковому порядку кожному закладу вищої освіти розробити та видати навчальний посібник з української мови за професійним спрямуванням, зокрема із змінами, відображеними у Українському правописі 2019 року. Безперечно, це стосується і оновлення усіх навчально-методичних матеріалів відповідно до чинного законодавства.

Крім того, щодо цього ж пункту (а саме створення української термінологічної словникової бази) вважаємо практично корисним активізувати наукову роботу науково-педагогічних працівників із напрямку створення української термінологічної словникової бази та залучати до цієї діяльності здобувачів вищої освіти.

У межах п. 13, п. 14 ст. 9, де названо осіб, які повинні володіти державною мовою, мабуть, треба передусім запровадити курси з української мови за професійним спрямуванням працівників закладів освіти (як керівної ланки, так і науково-педагогічних працівників) із обов'язковим вивченням змін у новому Правописі.

Слушним у цьому випадку також буде в обов'язковому порядку увести до програм підвищення кваліфікації працівників закладів вищої освіти теми з української мови.

На практиці реалізувати зміст ст. 13 (про застосування державної мови в нормативних актах, діловодстві та документообігу) дозволить запровадження курсів щодо вивчення нормативних вимог до документів у

сфері діловодства, відповідно до сучасного законодавства (при цьому увага повинна приділятися мовно-стилістичним вимогам до документів).

Крім того, у напрямі правового розвитку мови є важливим, і про нього не можна не сказати, виховний аспект патріотичного напрямку. Так, для розширення сфери застосування державної мови у закладах освіти варто активізувати популяризацію української мови, розвиток поваги до неї та усвідомлення її цінності у середовищі учасників освітнього процесу, а також забезпечити підвищення рівня володіння державною мовою і одночасно знань про мову здобувачами вищої освіти через наукові, просвітницькі та виховні заходи (конференції, семінари, диспути, бесіди, міжнародні та всеукраїнські конкурси, олімпіади тощо), не тільки при цьому збільшити їх кількість і залучити більше коло учасників, а й якісно їх модернізувати до актуальних потреб мовної політики. Адже, безсумнівно, «вся молодь мусить добре усвідомити собі, що її найперший обов'язок перед своїм народом – навчитися соборної літературної мови й тим зацепити собі почуття національної гідності» [5, с.14].

Зрозуміло, що названі шляхи впровадження в освітній процес нового мовного Закону лише частина реалізації Державної програми щодо сприяння опанування державною мовою. Проте вони (ці шляхи) повністю відповідають цілям та завданням Програми, і їх реалізація дозволила б підняти державність української мови на той щабель, який вона заслуговує відповідно до свого статусу, зафіксованому у чинному законодавстві.

Варто наголосити, і це загальновідомо, що самосвідомість громадян щодо питання розвитку державної мови особливо сьогодні займає неабияке місце в реалізації мовної політики. У свій час І.О. Бодуен де Куртене висловлював думку про те, що мовна політика, це «можливість і доцільність організованої свідомої політики щодо мови» [2, с.12].

Іншими словами, держава надає можливість утвердження мовного статусу. А вже яким чином ця можливість буде використаною – залежить від кожного з нас, від свідомості кожного громадянина.

Отже, реалізація мовного законодавства як елемента мовної політики є складним, поступовим і багатогранним процесом. Ефективність та результативність цього процесу залежить, з одного боку, від активної позиції влади, яка розробляє плани заходів щодо втілення відповідних цілей та завдань сприяння опануванню державної мови, а також зобов'язує нести відповідальність щодо її застосування; з іншого – від кожного конкретного громадянина, його свідомості, бажання і усвідомлення важливості особистого внеску в розвиток української мови. Відповідно до цього можна стверджувати, що мовна політика – це процес полярних, хоча і взаємозалежних, понять: «мовне законодавство» – ідеальне, загальне, теоретичне, пасивне (тексти права), а «його реалізація» – це реальне, конкретне, практичне (дії), активне (втілення). І лише раціональне поєднання цих важливих понять мовної політики дозволить шляхи її реалізації зробити ефективними. В освітньому процесі це передусім збільшення нормативного обсягу вивчення української мови; запровадження курсів з української мови за професійним спрямуванням для підвищення рівня мовної і мовленнєвої компетенції (для учасників освітнього процесу); підготовка та видання посібників із фахової мови; уведення до програм підвищення кваліфікації працівників закладів вищої освіти тем з української мови; проведення різного роду наукових, просвітницьких та виховних заходів для здобувачів вищої освіти з метою популяризації української мови, а також утвердження і поширення її як державної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б.М. Мовна політика: європейські критерії і Україна. *Українське мовознавство*. Вип 1 (49). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. С.9-31.
2. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. Москва: Изд-во Академии наук СССР, Т.1. 1963. С. 12.

3. Брицин В. М. Мовна політика. *Українська мова: енциклопедія*. 3-тє вид. / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2007. С. 375.
4. Макарець Ю.С Мовна політика: термінологічно-категорійний вимір. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Вип. 39. 2019. С. 92.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46 с.
6. Юрчук О. Ф. Комунікативна компетентність правника в парадигмі інновацій // *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.)* : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – Ч. 1. С. 31-34.
7. Енциклопедія сучасної України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=68169. Конституція України (ст.10).
8. Про освіту: Закон України від 05.9.2017 (ст. 7).
9. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015.
10. Про Національну поліцію: Закон України від 02 .07. 2015.
11. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019.
12. Про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України: рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 №10-рп/99.
- 13 Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15.02.2010.

1.2. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПISУ

Багатоаспектне питання розвитку мови завжди привертало і незмінно привертає увагу дослідників вітчизняної та зарубіжної наукової думки. Різні спектри вчення мовного питання можна побачити у працях політичного, психологічного, правового, соціального, етнологічного, лінгвістичного та інших суміжних напрямів дослідницької діяльності (Р.Белл, І.Большман, Л.Булаховський, Г.Євсєєва, М.Міщенко, І.Огієнко, Л.Нагорна, Ю. Хаберсман, Л.Щерба та ін.). Останнім часом особливу увагу питанням характеру мобільності мови, сучасної мовної ситуації, ролі держави в регулюванні мовної норми, контролю державного апарату за дотриманням вимог закону, мовної поведінки індивідів в соціумі тощо приділяють Б.Ажнюк, С.Єрмоленко, Л.Масенко, О.Пономарів, О.Тараненко, Н.Ткач, І.Фаріон та ін.

На сьогодні серед зазначених актуальних питань соціолінгвістичного аспекту існування мови, безсумнівно, чільне місце займає питання нового Українського правопису, оскільки цей документ пов'язаний передусім із процесом реалізації законодавчо закріпленого за українською мовою статусу державної, її утвердженням та розвитком. Тому поява нового Правопису дала поштовх для розширення меж наукових розвідок, які безпосередньо першочергово стосуються механізму мовної політики і реалізації законодавчих положень на сучасному етапі розвитку нашої держави.

У пропонованому дослідженні **метою** є вивчення процесу поширення мовних інновацій, зафіксованих в Українському правописі за редакцією 2019 року. У статті розглянемо передумови виникнення нового Правопису; з'ясуємо його нормативно-правове підґрунтя; визначимо шляхи та особовості реалізації положень нового правописного документа в закладах вищої освіти.

Зрозуміло, що поява нового правопису – це історично зумовлений процес, пов'язаний як з історією самої мови і наукових знань про неї, так,

власне, і з історією мовної політики та історією українського суспільства (зокрема устрою і характеру держави). Безсумнівно, що це новий етап розвитку мови, новий етап ставлення до мови, причому, як самого органу влади, так і кожного представника держави – громадянина. Крім того, це, що важливо, новий етап переходу до зовсім іншої «оновленої» національної свідомості.

Поява чогось нового завжди має свої передумови. Так, Український правопис за редакцією 2019 року після свого попередника (Український правопис 1992 року) майже 30 років «накопичував» чинники для свого «народження». І основними причинами, як ми бачимо, стали саме певні зміни, свого роду перетворення, переналаштування: по-перше, зміни в суспільстві (відображення реалій у мові); по-друге, зміни в мові (до речі, перше, і друге зумовлено один одним: «Мова є продуктом суспільства, яке її створює, але й мова, зі свого боку, формує суспільство») [3, с. 7]; по-третє, зміни смаків і бачень користувачів мови; по-четверте, зміни в сучасному мовному законодавстві, по-п'яте, зміна вектору мовної політики загалом щодо закономірного утвердження державності мови. Усе це дало підстави для створення і затвердження нового Правопису.

Український правопис – це документ, і, як кожен документ, він має правове підґрунтя. Так, Правопис створений Українською національною правописною комісією. Склад цієї Комісії затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України в 2015 році (№ 416) [17], до якої увійшли відомі вчені Національної академії наук України та закладів вищої освіти з усіх регіонів нашої країни.

У жовтні 2018 року Український правопис був схвалений Колегією Міністерства освіти і науки України та Президією Національної академії наук України. Варто сказати, що перед цим, протягом серпня-вересня цього ж року, відбувалося громадське обговорення тих змін, які пропонувалися. Під час обміну думками і певного оцінювання мовних інновацій громадою надійшло

понад три тисячі різних пропозицій від органів державної влади та місцевого самоврядування, наукових установ, закладів освіти, окремих громадян.

22 травня 2019 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Питання Українського правопису» за № 437 [16]. Відповідно до цього нормативно-правового акта: «З метою забезпечення конституційних положень про держаний статус української мови та уніфікації вживання правописних норм Кабінет Міністрів постановляє погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки та Національної академії наук України щодо схвалення Українського правопису».

03 червня 2019 року текст Українського правопису в новій редакції був оприлюднений – опублікований на офіційних сайтах Міністерства освіти та науки України та Національної академії наук України (Інститут мовознавства імені Олександра Потебні), де було рекомендовано застосовувати норми й правила нового Правопису.

Набуття чинності нового Правопису викликало різні думки і різні реакції щодо мовної нормативності як у звичайних пересічних громадян, так і у фахівців-лінгвістів. Хтось схвалював цей правопис, хтось мав зовсім іншу думку. Певні суперечки «вирували» щодо цього питання.

Проте, у такому випадку, завжди існує безапеляційне «але». Справа в тому, і це не піддається обговоренню, Український правопис – документ, який затверджений урядом. Це, у свою чергу, юридично зобов'язує усіх, без винятку, використовувати Правопис у чинній редакції (2019 року).

Крім того, мабуть, не випадково, і навіть природно, що одночасно із появою нового Правопису набуває чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (16 липня 2019 року) [13]. Згідно із Законом (п. 6 ст.1), і це стосується кожного громадянина України, «Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови ... тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом»).

Важливо наголосити, що з погляду права цей Закон має істотні інновації, зокрема в мовному законодавстві. Уперше Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» вводить в юридичне поле Правопис. При цьому передбачено функціонування окремого органу із забезпечення стандартів української мови – Національної комісії зі стандартів державної мови, а також інституцію – Уповноваженого із захисту державної мови (зокрема дотримання мовних норм), що фіксує правопорушення й притягує до правової відповідальності тих, хто його вчиняє.

Органічне поєднання головних і взаємоважливих регуляторів функціонування і розвитку української мови, передусім як державної (нових Правопису і Закону), повністю відповідає назві Стратегії популяризації української мови до 2030 року (схваленої Кабінетом міністрів 2019 року), мета якої – підвищити конкурентоспроможність та популярність української мови, «Сильна мова – успішна держава» [18]. Коли мова має законодавчу основу, закріплюється відповідними нормативно-правовими актами, вона має статус правової «захищеності», своєрідну правову «силу». Це, у свою чергу, служить вагомим чинником розвитку держави, що, безсумнівно, є показником її успіху. Оскільки цей процес двосторонній: з одного боку, держава надає мові статусу і створює відповідні умови для його утвердження в країні, а також запроваджує механізм поширення української мови і регулює мовні норми; з іншого – мова як фактор національної єдності у результаті успішного впровадження й реалізації мовного законодавства створює, власне, передумови якісних змін в державі.

Важливим чинником реалізації будь-якого офіційного документа є, звичайно, практичне його застосування – це відповідний до завдань шлях втілення теоретичного змісту в дійсність.

Безперечно, після офіційного оприлюднення Українського правопису як офіційного документа було розроблено план його імплементації. Питання

впровадження нового Українського правопису за редакцією 2019 року передусім, звичайно, стосується освітніх закладів.

Так, поряд із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» вийшов наказ Міністерства освіти і науки «Про впровадження нової редакції Українського правопису» від 29 липня 2019 року № 437 [15]. Відповідно до цього нормативного документа та з метою реалізації постанови Кабінету Міністрів України в усі заклади вищої освіти було надіслано лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» «Щодо провадження Українського правопису в редакції 2019 року» від 20 серпня 2019 року, у якому рекомендовано «закладам вищої освіти розглянути питання впровадження в освітній процес нової редакції Українського правопису на вчених/педагогічних радах та розробити методичні посібники із застосування Українського правопису в редакції 2019 року для учасників освітнього процесу закладів вищої освіти» (лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» «Щодо провадження Українського правопису в редакції 2019 року» від 20 серпня 2019 року) [14]. Зазначені вище нормативні документи і продукували законодавче підґрунтя впровадження в освітній процес Українського правопису.

Усі ми розуміємо, що від ефективного впровадження й реалізації норм Українського правопису у чинній редакції і мовного законодавства загалом, і залежатиме програма правового та суспільного розвитку держави, що, зі свого боку, і про це зазначалося раніше, продукує імпульси успіху держави.

Процес імплементації в освітній процес і його результативність залежить, по-перше, від учасників освітнього процесу (як здобувачів, так і науково-педагогічних працівників), по-друге, від керівної ланки закладів освіти, які (і перші, і другі) за певних соціально-політичних обставин (зміни в сучасному законодавстві, пов'язані з мовними питаннями, зміни в системі мови, продюковані новими суспільним умовами і відображені у відповідному документі, і, власне, самі зміни реалій навколишньої дійсності) стають

важливими суб'єктами мовної політики в реалізації утвердження статусу української мови і її функціонування.

На сьогодні поле правового розвитку мови, зокрема, закріпленого в законодавстві питання Правопису і неухильного дотримання норм чинного правописного документа, порушення яких тягне за собою відповідальність, розширило можливості якісного і одночасно кількісного процесу поширення мовних інновацій. І питання не лише в цьому. Основна думка правової основи Українського правопису – без відхилень до мовних стандартів здійснювати мовленнєву практику (і в усній, і в писемній формі).

Тому головне завдання щодо впровадження документа в освіті – це насамперед використання Українського чинного правопису взагалі (охоплюючи увесь його зміст), а не лише конкретно тих змін, які репрезентовані в ньому. А це свідчить про те, що й виконання зазначеного вище завдання, вочевидь, буде значно складнішим і, можливо, більш тривалим.

При цьому, слід наголосити, що самих змін у Правописі не так і багато, хоча деякі з них дійсно є кардинальними. За обсягом у друкованому вигляді Правопис має 282 сторінки (майже 300), змін – декілька сторінок. Як бачимо, це не значний відсоток.

Отже, реалізація правописних норм чинної редакції відповідно до сучасного законодавства – це перш за все вивчення і дотримання мовних правил, зокрема й інноваційних.

Усе це дозволило використовувати нову схему, спираючись на законодавчі положення, в опануванні українською мовою з отриманням правописних норм в освітньому процесі, яка спрямована на розширення її функціонального спектру, а також на встановлення балансу між знанням мови користувачів і їх мовленнєвою діяльністю. Так, Іван Огієнко в своєму мудрому вченні «Наука про рідномовні обов'язки» закликав український народ виробити певну «реальну мовну практику», щоб захистити найвищу цінність народу – рідну літературну мову від найменшої шкоди і затримки в

її розвитку [4]. Іншими словами, не тільки в горизонтальному розрізі, а в вертикальному, більш об'ємному і насиченому вивчати українську мову і практично розширювати сфери її функціонування, застосовуючи її у життєвій практиці.

І чим раніше (більш в юному віці як окремої особи, так і певної спільноти) запровадити цю «реальну мовну практику», тим якісніші будуть результати. Тут належна роль відведена закладам освіти, які повинні допомогти молоді добре усвідомити, що «її найперший обов'язок перед своїм народом – навчитися соборної літературної мови й вимови й тим зацепити собі почуття національної гідності» [4, с. 14].

Літературна мова – це унормована і стандартизована система. І її норми фіксує Український правопис. Важливо розуміти значення застосування цих норм у практичній діяльності і використання саме літературної (унормованої) мови. Норми першочергово виникають й існують не для того, щоб їх дотримуватися, а щоб розуміти один одного. Знання і застосування однакових правил, прийнятих і зафіксованих у документі, дозволяє виробити ту єдину «реальну мовну практику», що дозволить закріпити єдність держави, її міць і непорушність (повертаючись до вже згаданого – «Сильна мова – успішна держава»).

Методи і засоби імплементації певних документів кожен освітній заклад виробляє сам. Шлях виконання положень значеної вище нормативної бази щодо реалізації нового Українського правопису в освітній процес також індивідуальний, хоча загальна концепція, звичайно, залишається.

Так, уже в жовтні 2019 було відповідно до рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 20/3 від 24 вересня 2019) на вебпорталі закладу розміщено цикл статей «Вчимо українську мову за новим Українським правописом» з висвітленням основних змін до нього та особливостей використання їх у фаховому мовленні. І перші статті були, звичайно ті, які відображали власне зміни правописної норми (без варіантів). Наприклад, стаття щодо написання незмінюваного числівника *нів* зі словами

чи складних слів, у складі яких є іншомовний компонент, чи вживання фемінітивів (як варіативну норму) – жіночих відповідників назв професій, звань і посад і ін.[9] Крім того, фахівцями-педагогами для учасників освітнього процесу розроблено із застосування нової редакції Українського правопису навчально-методичні рекомендації «Інновації в Українському правописі 2019 року».

Однією з визначних рис мовної політики закладу освіти і держави загалом є трьохвимірна парадигма (три складники): 1) освітній; 2) науковий; 3) виховний.

Відповідно до цієї парадигми і спрямована діяльність освітніх структур з метою якісного впровадження правописних інновацій у професійну діяльність науково-педагогічних працівників, спрямовану на формування компетентної особистості здобувачів вищої освіти. Навчання, дослідження, виховання – три взаємозалежні і взаємодоповнюючі елементи у цьому процесі. При цьому виділити один якийсь головний неможливо, оскільки вони впливають із сутності один одного, функціонально тотожні і є одиницями єдиного цілого.

Так, для навчання потрібен накопичений під час наукової діяльності практичний і теоретичний досвід (наука), а формування поваги до української мови, почуття національної гідності, відстоювання інтересів своєї країни і усвідомлення цінності статусу мови на рівні держави, прагнення її поширення і розвитку (виховання) відбувається природним чином через освітній процес (навчання).

Розглянемо за цими трьома напрямками реалізацію чинного Українського правопису за редакцією 2019 року.

Так, в обов'язковому порядку (і це затверджено Вченою радою навчальної установи, протокол № 20/3 від 24 вересня 2019) було внесено зміни до навчальних і робочих програм усіх навчальних дисциплін, відповідно чинного правописного документа. Крім того, було внесено зміни до змісту обов'язкової навчальної дисципліни «Українська мова за

професійним спрямуванням». Передусім до наповнення таких тем: «Мовна політика і мовна ситуація», «Норми сучасної літературної мови», «Орфографічні норми сучасної української літературної мови у професійному мовленні», «Особливості офіційно-ділового стилю», «Особливості наукового стилю», «Культура професійного мовлення». Змін зазнала і теорія та практика навчально-методичної бази дисципліни. При цьому, змінилися, і це небезпідставно, характер, динаміка та стиль проведення практичних занять, враховуючи той факт, що соціальна мобільність (у нашому випадку – молодого покоління, яку, до речі, постійно треба активізувати) має суттєвий вплив на процес поширення мовних інновацій.

Також було проведено низку ознайомчих бесід із здобувачами вищої освіти і науково-педагогічними працівниками щодо змін нового Правопису, його правової підстави і неухильного дотримання чинних правописних норм.

І вже на початку листопада 2019 року до Дня української писемності та мови було залучено здобувачів вищої освіти до написання Всеукраїнського радіодиктанту національної єдності, текст якого відповідав новим правилам української мови. Зауважимо, що текст підготував і читав відомий педагог і дослідник Олександр Авраменко.

У науковому аспекті не менш перспективним є питання щодо впровадження нового Українського правопису. Результати своїх досліджень, пов'язаних з таким фактом в історії розвитку мови та української держави, як новий Правопис, науковці висвітлюють у фахових статтях, посібниках, рекомендаціях тощо, які відіграють надзвичайно важливу роль у вивченні нового документа.

Крім того, дослідницькі розвідки, в яких предметом вивчення стає Правопис, розглядаються під час проведення зустрічей з провідними мовознавцями, а також круглих столів, конференцій, семінарів, тематичних вечорів та інших наукових заходів, що, у свою чергу, не тільки відкриває широкі можливості взаємодії та співпраці учених, викладачів, молодих

дослідників, а й і показує свою плідність та результативність в національно-патріотичному вимірі.

Щодо виховного аспекту, то безумовно можна стверджувати, що філологічні й творчі конкурси, олімпіади і практика участі в них дозволяє виробити у світобаченні і свідомості молоді одностайну позицію ставлення до мови як до символу консолідації, оскільки вона, мова, є «синтезом національно-державницького єства, фокусом і виразником його бачення... це матеріальна свідомість, яка є основою формування й утвердження морально-психологічного явища – україноцентризму, тобто погляду на світ з України крізь призму українських цінностей» [2, с. 16].

Очолюють першість таких конкурсів – Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Т. Г. Шевченка, Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, і фаворит олімпіад – Всеукраїнська студентська олімпіада з навчальної дисципліни «Українська мова».

Незважаючи на наявність сьогодні активного процесу впровадження правописного документа і відповідні перші ефективні трансформації в мовленні користувачів української мови, не варто перебільшувати швидкість соціальної мобільності щодо мовної поведінки, яка відобразить нормативність нового Правопису.

Підтримка інновацій щодо мовного питання з боку держави та цілеспрямовані дії освітніх закладів щодо покращення якості знань української мови і її розвитку загалом у контексті сучасного законодавчого не викликають сумнівів. Проте є об'єктивні причини, що пояснюють не надто швидкі темпи реалізації мовного питання щодо впровадження Українського правопису в редакції 2019 року.

У такому випадку є низка чинників (і вони індивідуальність), які й визначають темпи адаптації мовних інновацій в українському суспільстві:

- 1) соціальна мобільність мовної поведінки [5];

2) виявлення зацікавленості в розвитку мови (соціальна свідомість) ...[7];

3) лінгвістичні смаки [5];

4) лінгвістична чутливість (орфографічна, лексична і граматична чутливість)...[7];

5) лінгвістичний інтелект (чутливість до усної і писемної мови, мовні та комунікативні здібності, які визначають готовність до розуміння і продукування мовлення) [11];

6) швидкість вербальної реакції ...[7];

7) належність до певної спільноти[5].

Крім того, розуміючи особливості адаптаційного періоду засвоєння змін і використання у мовленні чинного правопису, державні структури дають певні роз'яснення щодо часового проміжку абсолютного використання сучасних мовних правописних норм.

Наприклад, лист Міністерства соціальної політики від 06.12.2019 р., № 259/0/193-19 «Щодо застосування положень «Українського правопису» у кадровій документації», у якому зазначено, що «назви посад (професій), у редакції яких використовується слова «проект», «кафедра» тощо, наприклад, «завідувач кафедри», «керівник проектів та програм» тощо, будуть узгоджені з нормами і правилами Українського правопису при формуванні нової версії Класифікатора професій».

Звичайно, повинен пройти певний час, щоб п. 6 ст.1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» був повністю реалізований. Накопичення мовленнєвого досвіду в процесі мовленнєвої діяльності, лінгвістична креативність, швидкість вербальної реакції, руйнування стереотипів і формування нових поглядів на мовну ситуацію – усе є структурними елементами системи розвитку і української мови і зайняття чільного місця Українського правопису в нашій державі, яке він і заслуговує. Варто сподіватися і одночасно діяти, займаючи активну позицію в реалізації цього питання.

Отже, процес поширення мовних інновацій, зафіксованих Українському правописі за редакцією 2019 року, складний і довготривалий, залежить від багатьох соціальних факторів. Причинами виникнення нового Правопису стали зміни в політичного, історичного і соціальних факторів, як у загальному розумінні, так і в більш вузькому. Уведення чинного правописного документа в правове поле дало нові перспективи розвитку і утвердження української мови як державної. Нормативно-правове підґрунтя щодо впровадження нормативних положень нового Правопису є постанова Кабінету Міністрів, відповідно до якої було підготовлено наказ Міністерства освіти і науки лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». Визначено, що особовості реалізації положень нового правописного документа в закладах вищої освіти спрямовано на вироблення «реальної мовної практики», спираючись на навчальний, виховний і науковий аспекти. Серед основних шляхів впровадження є наукові дослідження, підготовка різного виду видань (навчальних, методичних, наукових), участь у мовних конкурсах тощо.

І не варто забувати, що відповідна мовна поведінка кожного громадянина – запорука цілісності українського суспільства. І ті зміни в соціумі, інновації в мові, звичайно, є природними, а не штучними. Від того, чи будемо ми це відторгати, чи сприймати як звичаєвий процес втіленням в повсякденне життя, даючи нове забарвлення, збільшуючи розмаїття, і залежить розквіт української мови, державної, рідної, фахової: «Нове життя нового прагне слова, А де найти, як дати кров і плоть?» ...[12]. Який зміст («кров») і яку форму («плоть») надамо кожному слову в епоху стрімких еволюцій сучасного світу – вибір за нами, за кожним з нас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б.М. Мовна політика: європейські критерії і Україна. *Українське мовознавство*. Вип 1 (49). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. С.9-31.

2. Лизанчук В. Декларації про державний статус української мови і реальний стан її функціонування в Україні. *Мовні конфлікти і гармонізація суспільства*: матеріали наук. конф., 28-29 трав. 2091 р. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2002. 222 с.
3. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 244.
4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46 с.
5. Семененко Г. М. Соціальна мобільність і мовні зміни в ранньоніоанглійський період. *Мова і культура*. 2014. Вип 17. Т. 2.
6. Селігей П.О. Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*. 2010. № 2-3. С. 167-193.
7. Тадеєва М., Голубєва І. Визначення лінгвістичної обдарованості. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015, Вип. 15. С. 289-294.
8. Тараненко О.О. Активізація змін у межах явища мовної варіантності в українській літературній мові новітнього періоду (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) *Мовознавство*. 2017. № 3. С. 17–38.
9. Український правопис (2019) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>.
10. Правопис фемінітивів [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.naiuu.kiev.ua/files/ukr-pravopys/ukr_prav_st6.pdf.
11. Garden H. Frames of mind. The theory of multiple intelligtnces. New York: Basik Book, 1993.
12. http://www.ebk.net.ua/Book/buunt/k_v_u_m/part5/576.htm

Нормативно-правові акти

13. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України (16 липня 2019 року).

14. Щодо провадження Українського правопису в редакції 2019 року: Лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 20 серпня 2019 року.

15. Про впровадження нової редакції Українського правопису: наказ Міністерства освіти і науки від 29 липня 2019 року № 437.

16. Питання Українського правопису: постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437.

17. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2015 році № 416,

18. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року.

РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

2.1. ПРАВОПИСНІ ЗМІНИ В НОВОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОПИСІ: ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ

Постійний розвиток суспільства потребує певних змін, які б відповідали новим соціально-культурним завданням і, як наслідок, удосконалення мовної системи. У свою чергу, ці зміни в мові, яка є формою нашого життя [4, с. 7], зумовлені умовами сьогодення, вимагають їх реалізації у відповідних сферах життя соціуму.

Питання щодо впровадження нового Українського правопису за редакцією 2019 року, який відображає перетворення на різних рівнях мовної системи, є вкрай актуальним і, безумовно, потребує нагального вирішення. Передусім це, звичайно, стосується правописних змін, а також застосування норм і правил чинного правопису в професійному спілкуванні, оскільки, як зазначила у своєму дослідженні С.Денисова, «...жодна зміна мови не може оминати мовлення...» [2, с. 63].

Оскільки мова є своєрідним відображенням реалій соціуму, які постійно підпадають різного роду перетворенням, питання мовної динаміки завжди було в полі уваги науковців: Н. Артикуца, І. Качан, І. Самойлова, О. Стишов, О. Тараненко, В. Широков, О. Юрчук та ін. Нині цікавість учених торкається різних аспектів розвитку мови: зовнішніх і внутрішніх чинників мовної динаміки [5], аспектів механізму постійних змін у мові [6], відображення динамічного характеру мови на законодавчому рівні [1], появи нової галузевої лексики і закріплення її у лексикографічних виданнях [3], формування фахової компетенції через опанування правописних нововведень тощо.

Саме тому нині вбачається досить важливим розглянути основні зміни в чинному Українському правописі, вивчивши їх характер; висвітлити особливості використання правописних змін у фаховому мовленні; простежити, спираючись на матеріал нового Правопису, тенденції розвитку української мови на сучасному етапі розвитку суспільства, зокрема, як ці тенденції реалізуються у професійному мовленні.

Щодо змін правописної норми, то їх можна поділити на дві групи: власне зміни в написанні слів (без варіантів) та варіантні – доповнення до чинної норми.

Так, до першої групи відноситься написання числівника *пів* зі словами. Якщо раніше ми писали таким чином: *пів'яблука, півхвилини і пів-Європи*, то сьогодні, за новим Правописом, усі слова пишемо окремо: *пів яблука, пів хвилини і пів Європи*.

Це, звичайно, спростило написання. І цьому є пояснення як на лексичному рівні, так і на граматичному.

За новим Правописом, невідмінюваний числівник *пів* зі значенням «половина» з іменниками – загальними та власними назвами у формі родового відмінка однини – пишемо окремо: *пів години, пів міста, пів аудиторії, пів групи, пів Києва, пів України*.

Проте якщо *пів* вжито з іменником у формі називного відмінка і становить єдине поняття, а не в значенні «половина», тоді пишемо разом: *піваркуш, південь, півкуля*.

Не варто плутати правопис таких слів, як *пів аркуша і піваркуш* (які часто вживаємо у професійному мовленні). Так, слід звернути увагу на написання окремо – *пів аркуша* (оскільки *пів* вживається у значенні «половина», а іменник – у родовому відмінку) і разом – *піваркуш* (іменник у формі називного відмінка, що означає єдине поняття).

Продовжуючи тему правописних змін відповідно до нової редакції Українського правопису, який набув чинності 2019 року, варто звернути увагу на таку особливість цього документа, як уніфікація правопису слів

іншомовного походження, що, у свою чергу, дозволяє спростити написання лексичних одиниць, водночас убезпечити користувачів мови від імовірних орфографічних помилок.

Так, тепер у всіх словах іншомовного походження, відповідно до вимови, звук **(j)** графічно передаємо на письмі буквою **й**, а звукосполучення **(je), (ji), (ju), (ja)** йотованими голосними **є, ї, ю, я**, що є обов'язковим, тобто написання без варіантів. Наприклад, раніше писали *фойе, проєкція*, відповідно тепер до уніфікованого правила – *фоє, проєкція*.

Мабуть, саме ця безкомпромісна «є» у словах іншомовного походження стала єдиною найбільш радикальною правописною зміною в написанні таких слів, як *проєкт, проєкція*, адже вони творяться так само, як *ін'єкція, траєкторія, об'єкт* та інші слова з латинським коренем **-ject-**.

З огляду на фахове мовлення на сьогодні маємо такі зміни: замість *проєкт наказу, новий законопроєкт, законопроєктна діяльність, нормопроектуальна техніка, сучасне законопроекткування* (за Правописом, що втратив чинність), використовуємо *проєкт наказу, новий законопроєкт, законопроєктна діяльність, нормопроектуальна техніка, сучасне законопроекткування* (за новим Правописом).

Зміни щодо правописних норм, які відносяться до першої групи (без варіантів), відбулися і у написанні складних слів з іншомовними компонентами. Так, для порівняння, у попередній редакції Українського правопису складні іменники з першою частиною **віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, обер-** писалися окремо: *віце-президент, екс-чемпіон, лейб-медик, максі-завдання, міні-гра, обер-майстер*, у чинній редакції – пишемо разом: *віцепрезидент, ексчемпіон, лейбмедик, максізадання, мінігра, обермайстер*.

Ця ж тенденція прослідковується і в правописі складних іменників, де першим складником є **веб-, флеш-, прес, преміум-, ультра, штабс-, унтер-**. Для прикладу, написання раніше складних одиниць через дефіс (*веб-сайт, флеш-інтерв'ю, прес-конференція, преміум-клас, ультра-важкий, штабс-капітан, унтер-офіцер*), сьогодні за правилом – разом (*вебсайт,*

флешінтерв'ю, пресконференція, преміумклас, ультраважкий, штабсканітан, унтерофіцер).

У професійному мовленні такі лексичні одиниці з іншомовними компонентами вживаються часто. Тому треба ретельно стежити за тим, щоб не припуститися помилок ні під час створення документів, ні будь-яких інших матеріалів (наукових, навчальних чи методичних), передусім наочно користуючись правилами, які відображені в Правописі 2019 року. Оскільки, з одного боку, дійсно важко адаптувати своє мовлення до нововведень: наш мозок іноді «пручається» новому і незвичному, що, власне, спричиняє процес відторгнення інновацій. З іншого – у «пристосуванні» до нового в мові й реалізації цього нового в мовленні нам допомагає метод аналогії, так званої «мовної формули», дотримання якої – в результаті забезпечить мовленнєву грамотність. У нашому випадку – це формула правопису складних слів, зокрема іменників, з першою частиною іншомовного походження: **іншомовний компонент (ІК) + друга частина слова (ДЧС) = ІКДЧС**. За цією формулою усі слова, що, власне, підпадають під неї за своїми ознаками, пишуться разом. Звернемо увагу на правопис одиниць лексики, які вживаються у словниковому користуванні, безпосередньо, правоохоронців та юристів: *ексміністр, експрем'єр, експрезидент, віцепрем'єр, віцеконсул, вебсторінка, вебсайт, вебпортал, пресслужба, прессемінар, оберпрокурор, оберлейтенант*.

Водночас із зазначеним нововведенням постає запитання, за яким правилом пишемо слово *віце-прем'єр-міністр* (писалося раніше). Це слово має у своєму складі три частини. Насправді, правило, описане вище, діє без винятку, тому *віцепрем'єр* пишемо разом. Друге правило щодо правопису частини складного іменника, у якому останній компонент *міністр*, порівняно з попереднім правописом, залишилося незмінним. І це виправдано, оскільки *віцепрем'єр* є повноцінною лексичною одиницею, а не лише іншомовним компонентом. Тому ця частина слова (*віцепрем'єр*) з наступною (*міністр*) пишеться без змін, як і раніше – через дефіс: *віцепрем'єр-міністр*.

Не оминули зміни і правопис власних назв. Передусім це торкнулося слов'янських прізвищ, зокрема російських. Так, прикметникові закінчення російських прізвищ на **-ой** передаються через **-ий**: *Донський, Полевий, Босий, Крутий, Луговський*. Нагадаємо, що за попереднім правописом ці прізвища російського походження передавалися через закінчення **-ой** (*Донської, Полевой, Босой, Крутой, Луговської*).

Проте це сучасне правило має виняток: прізвище *Толстой* пишеться, як і раніше, із закінченням **-ой**.

Звернемо увагу на те, що ця зміна написання російських прізвищ поширилася в обов'язковому порядку й на таку сферу, як діловодство. Зрозуміло, що слід ретельно ставитися до дотримання написання слів за новим Правописом особливо у професійному мовленні (у нашому випадку – юридичному), оскільки саме правопису прізвищ велика увага приділяється в юридичних документах, де порушення написання прізвищ (як і імен та по батькові) спричиняють правові наслідки (помилки).

Поряд із власне змінами, які є обов'язковими нормами для вживання, з'явилися нові варіанти вже існуючих орфографічних правил. Розглянемо деякі з них.

Так, новий Український правопис передбачає вживання фемінітивів (як варіативну норму) – жіночих відповідників назв професій, звань і посад. Мабуть, передусім це пов'язано з фемінізацією суспільства та сучасними питаннями гендерної політики. Проте, звичайно, причини появ таких нових семантичних одиниць зумовлені й іншими зовнішніми чинниками, зокрема «повернення» до джерел української мови. Фемінітиви віддавна були в нашій мові, що можна підтвердити, звернувшись до словників, які укладені в ХІХ столітті та на початку ХХ століття.

Мовна норма, незважаючи на свою традиційність і усталеність, – це змінне явище, і в системі правописних правил зокрема. І змінюється вона за потреб суспільства, це, власне, свого роду рефлексія в мові щодо розвитку соціуму. Фемінітиви позбавляють мову двозначності, роблять її

недискримінаційною, дружньою до жіноцтва та ламають стереотипні уявлення про роль жінки в суспільстві. Чимало слів завжди вживали у формі чоловічого роду для позначення чоловіків і жінок. Наприклад: *академік, інженер, кандидат, ректор* тощо. Колись такі професії мали лише чоловіки. У процесі опанування певного роду занять жінками з'явилися і жіночі відповідники назв цих занять, які утворюються від іменників чоловічого роду – *інженерка, кандидатка, ректорка*.

На часі є питання: як же правильно утворювати українські фемінітиви згідно з новим Правописом. У параграфі 32 «Іменникові суфікси» зазначається таке:

За допомогою суфіксів **-к-**, **-иц-(я)**, **-ин-(я)**, **-ес-** та інших від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі.

Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, курсантка, студентка, здобувачка, фігуристка* та ін. Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник** (*верстальниця, набірниця, порадиниця*) та **-ень** (*учениця*). Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ець** (*кравчійня, плавчійня, продавчійня*) та на приголосний (*майстриня, філологиня, педіатриня, археологиня*). Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконеса, патронеса, поетеса*.

При творенні можна послуговуватись і простим правилом: якщо можемо утворити слово за допомогою суфікса **-к-**, то утворюємо. Якщо з **-к-** не вдається, слово звучить неоковирно чи багато збігів приголосних – можна спробувати інші суфікси. Наприклад, **-иц-** (*науковиця, засновниця, очільниця*) або **-ин-** (*фахівчиня, шефіня*). Суфікс **-ин-** зарекомендував себе як продуктивний для утворення назв жінок за сферами наукової діяльності. Тому якщо вам потрібно утворити фемінітив для називання жінки за її належністю до наукової спеціальності, то тут якраз можна спробувати цей суфікс. Визначаємо, що краще й коректніше звучить.

Деякі суфікси можуть утворювати варіанти фемінітивів із однаковим лексичним значенням (абсолютними синонімами): *акторка й актриса, водійка і водійчиня, мовознавиця і мовознавчиня*.

Щодо вживання фемінітивів обережним треба бути і з омонімічними одиницями, адже в таких випадках змінюється значення слова. Наприклад, *друкар* – особа, що працює в друкарні, у тому числі й жінка, та *друкарка* – жінка, яка друкує за комп'ютером.

Проте, враховуючи особливості фахового мовлення, така варіативність (що стала нормативною) не завжди виправдана. Паралельні форми жіночого та чоловічого родів суперечать вимогам, які склалися в документоведенні, одними з яких є однотипність і уніфікованість. Варіативність у документах може спричинити різночитання. Крім того, сьогодні в чинних нормативних документах використовується лише форма чоловічого роду, що не є дискримінацією за статевими ознаками. Тому з метою забезпечення уніфікації в діловодстві вважається доцільним за наявності варіативних форм слова перевагу надавати першій (наприклад, *директор* – *директорка, начальник* – *начальниця*). Це стосується як посад (*директор*, а не *директорка, завідувач*, а не *завідувачка*), так і звань (*доцент*, а не *доцентка, лейтенант поліції*, а не *лейтенантка поліції*), наукових ступенів (*кандидат наук*, а не *кандидатка наук, доктор наук*, а не *докторка (докториця) наук*) статусів (*член вченої ради*, а не *членкиня вченої ради, очільник*, а не *очільниця*). При офіційному звертанні, якщо вже ми хочимо зазначити стать, то краще вживати таку форму: не *ректорка*, а *пані ректор*, не *послиня*, а *пані посол*, не *деканеса*, а *пані декан*.

Отже, у фаховому мовленні, яке має свої стандарти та правила, пов'язані з певними обмеженнями, варто обережно використовувати граматичні варіанти (у цьому випадку форми жіночого та чоловічого родів), особливо це стосується письмового мовлення.

До змін, які є варіативними, слід також віднести лексеми іншомовного походження (походять із давньогрецької мови), що у своєму складі мають

буквосполучення *ai*. Зазвичай, воно передається на письмі через *au*: *аудиторія, аудієнція, лауреат, пауза*. Проте в новому Правописі допускаються орфографічні варіанти. Так, поряд із традиційним (зазначеним вище) написання з'являється нове (варіативне): *авдиторія, авдієнція, лавреат, павза*.

Правописні варіативні зміни слів давньогрецького походження пов'язані також із передаванням на письмі буквосполучення *th*. Як правило, передаємо це буквосполучення через букву *t*: *антологія, антропологія, бібліотека, теорія*. Однак у тих словах, де в українській мові це буквосполучення передавалося через *φ* (*Афіни, дифірамб*), зараз допускається орфографічна варіантність на зразок: *Атени, дитирамб*. Щодо таких варіативностей у професійному мовленні, то їх можна зустріти в галузевій лексиці. Це можна спостерігати на прикладах таких пар, як: *кафедра і катедра, ефір і етер, міф і міт, міфологія і мітологія* та ін.

Уже зовсім інша справа, який із паралельних варіантів (перший чи другий) будуть застосовувати користувачі мови у своєму побутовому мовленні. Це, вочевидь, залежить і від позиції мовця, і від досвіду, життєвого, і професійного, і від оточення, у якому перебуває сам користувач, і від його власних уподобань. Так, молодь швидко адаптується до нововведень, приймаючи як семантичні, так орфографічні модифікації. Старше ж покоління – більш консервативне, і застосовує прийнятні звичаєві одиниці. Але наголосимо, що відмінні в правописі форми абсолютно семантично тотожні. Тому не варто вагатися чи навіть «боятися» таких змін і, як наслідок, їх застосування в мовленні.

Отже, розглянутий матеріал дозволяє стверджувати, що зміни орфографічних норм, які закріплені в Українському правописі, що набув чинності в 2019 році, передусім відобразилися на правописі складних слів, лексичних одиниць іншомовного походження (зокрема давньогрецького), а також зумовили появу додаткових варіативних орфографічних пар.

Ці зміни вплинули загалом на розвиток мовної системи. Це стосується не тільки рівня орфографічного (зміна правописної норми), а й словотвірного (розширення дериваційного гнізда), граматичного (поява паралельної форми жіночого роду поряд з існуючою чоловічою) та лексичного (розширення словникового складу через появу нових слів).

Серед тенденцій мовної динаміки, які простежуються на сучасному етапі її розвитку, варто назвати такі основні напрями: уніфікація, і як наслідок – спрощення використання орфографічних правил користувачем у мовленні; стандартизація лексики, яка до сьогодні не мала статусу літературної; розширення через словотвірні можливості меж словника української мови.

Досліджуючи зміни української мовної системи на матеріалі чинного Правопису, що викликані, з одного боку, різного роду перетвореннями у соціумі, з іншого – власне лінгвістичними стимулами розвитку, дало можливість простежити відповідну реакцію мови на зміни реалій як підтвердження її соціального характеру.

Література:

1. Артикуца Н.В. Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки. Юридичні науки. Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. Київ : Пульсари, 2009. Т.90. С. 39-44.

2. Денисова С. П. Інтерпретація поняття «розвиток мови» у його співвідношенні з дефініцією «функціонування мови». *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Філологія*. Київ, 2015. – Т. 18, № 1. С. 57-63.

3. Лінгвістично-інформаційні студії : Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 3 : Динаміка лексико-семантичного складу Словника української мови у двадцяти томах / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 230 с.

4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Львів : Фенікс, 1995. 46 с.
5. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу українській мові початку ХХІ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 406-415.
6. Тараненко О.О. Активізація змін у межах явища мовної варіантності в українській літературній мові новітнього періоду (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) *Мовознавство*. 2017. № 3. С. 17–38.
7. Український правопис \ НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. – К. : Наук. думка, 2003. – 240 с.
8. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>

2.2. УЖИВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ ДРУГОЇ ОСОБИ ЗА НОВИМ УКРАЇНСЬКИМ ПРАВОПИСОМ

Досліджуючи динамічну природу мови, вчені у своїх наукових працях визначають її постійну рухливість і змінність як незаперечну й очевидну властивість, сутність якої проявляється тому, що в основі актів комунікації, засобом практичного здійснення яких є мова, лежить відображення людиною навколишньої дійсності, яка сама знаходиться в безперервному русі [2]. А отже, питання різних процесів та змін у мовній системі завжди були актуальними в науковій сфері й лишаються важливими у дослідницькій діяльності різних галузей знань і на сьогодні. Нині, коли Україна перебуває на новому етапі розвитку, набуваючи нових рис, нових ознак своєї самобутності, мовне питання, зокрема інновації в Українському правописі, для кожного з нас і для нашої держави загалом є одним із найважливіших, що потребує не просто додаткової уваги, а й щоденної копіткої праці над собою.

Роаналізуємо одне із нововведень, відображене у чинному Правописі, а саме правило вживання особових займенників (друга особа множини *ви/Ви*).

Порівняємо це правило з уже усталеними традиціями офіційно-ділового стилю, що функціонує в українській мові; виявимо нормативну тотожність (чи розбіжність) мови і мовлення; прослідкуємо правило вживання особових займенників (друга особа множини *ви/Ви*) в усному і писемному мовленні; визначимо граматичну узгодженість цього займенника; з'ясуємо випадки обов'язкового вживання аналізованого займенника; простежимо на прикладі авторитетних видань, як це правило функціонувало до набуття чинності Правопису в редакції 2019 року.

Предмет нашого дослідження (особові займенники *ви/Ви*) вказує на особу: *друга особа* (за граматичним показниками) – співрозмовник,

адресат мовлення (*однина*), або група осіб (*множина*), до складу якої входить співрозмовник.

Давня українська традиція передбачає вживання займенника *Ви* як пошанної множини щодо батьків.

Займенник *Ви* як пошанної множини (ввічливої форми звертання зазвичай вживають для називання особи, старшої за віком чи посадою).

В усному й писемному професійному мовленні для вияву поваги, ввічливості вживається займенник *Ви* (у листах, запрошеннях та інших офіційних документах). Наприклад: *Прошу Вашого дозволу на поїздку..., Одержав Вашого листа.* При займеннику *Ви* дієслово, яке виступає присудком вживається у множині: *Ви вважаєте, Ви оприлюднили, Ви надіслали.*

Варто з'ясувати семантичні (значеннєві) особливості *ви/Ви* як займенника другої особи і однини, і множини. Перше й пряме значення займенника – назва *кількох* співрозмовників, до яких одночасно звертаємося. Наприклад: *Шановні присутні! Надайте, будь ласка, інформацію про ... Дорогі випускники! Незабаром ви матимете можливість... Шановне колеги! Щиро вітаю вас з Днем науки.*

Друге значення займенника – непряме. Це назва *одного* співрозмовника для вираження пошани при звертанні: *Володимире Петровичу, чи Ви можете подати інформацію з цього питання?*

У наведеному прикладі маємо пошанну множину, і займенник *Ви* пишеться з великої літери. У подібних випадках дуже важливо правильно узгодити пошанну множину з дієсловом.

У реченні з підметом, вираженим займенником *Ви* (пошанна множина), присудок правильно ставити в формі множини. Хоча в літературі можна натрапити на думку про те, що звертаємося, однак, до однієї особи, тому допускається й форма однини. Така думка є хибною. Наприклад: *Пане ректоре, Ви зможете бути присутнім на засіданні...?* Для порівняння: *Пане*

адвокате, Ви маєш ще запитання до ... ? Останнє – граматично неправильно, крім того, «звучить» штучно.

У науковій доктрині та офіційно-ділових стосунках окреслено основні випадки, коли маємо обов'язково звертатися до людини на *Ви*, тобто з повагою, оскільки звертання на *Ви* – це ознака високої культури людини:

1. Звертання до незнайомої людини (незважаючи на вік):
Шановна, Ви не нагадаєте мені назву Вашої останньої статті?

2. Звертання до знайомої, проте старшої за віком людини: *Пані Оксано, так приємно знову Вас бачити.*

3. Звертання до керівника: *Пане завідувачу! Ви отримали мою інформацію про заходи вшанування пам'яті національного генія, народного поета України Тараса Григоровича Шевченка?*

4. Звертання до колеги: *Катерино Олександрівно, чи маєте Ви відомості щодо дати та місця проведення наукового семінару?*

5. Звертання до підлеглого/студента: *Кириле Івановичу! Сьогодні Ви повинні скласти заборгованості з нашої навчальної дисципліни. Пане Андрію! Останній час Ви не виконуєте належним чином завдання, надані для самостійної роботи.*

6. Письмове звертання (в листі, привітальній листівці...): *Вітаю Вас з Днем Національної гвардії України.... Повідомляємо Вам ...*

Варто зауважити, що поняття пошанної множини охоплює не лише займенник другої особи множини – *Ви*, але й присудок, з яким він узгоджується в числі: якщо дієслово-присудок, то лише в множині, якщо прикметник як іменна частина складеного іменного присудка, то може бути й однина. Наприклад: *Людмило, сьогодні Ви неуважна.*

Якщо ж при особовому займеннику *Ви* стоять неозначувані, питальні та вказівні займенники *якийсь, який, один, весь*, то присудок завжди ставиться в однині. Наприклад: *Яка Ви самовпевнена! Який Ви ввічливий!*

Цікаво, для порівняння, в англійській мові давно позбулися «*ти*» – «*thou*», і використовують тільки «*ви*» – «*you*». Жартують, що англієць навіть

до свого собаки звертається на «ви», а «*tu*» (*thee*) залишилось для звертання до бога...

У німецькій мові займенник *Sie*, згідно з мовною нормою, може писатися з великої літери навіть у формі множини (звертаючись до кількох осіб), ніби щоб підкреслити, що когось ми поважаємо, а когось дуже поважаємо. Є в цьому щось від манупуляції, щось невловиме, але трохи підступне. Маленька поправка: в німецькій мові займенник *Sie* в значенні «*Ви*» завжди пишеться з великої літери, незалежно від кількості осіб, до яких звертаються. Це можна пояснити тим, що, що в німецькій займенники «*ви*», «*вона*» та «*вони*» збігаються за написанням і з маленької пишеться *sie* лише в значенні «*вона*» і «*вони*».

Отже, опозиція «*ти*» – «*Ви*» відображає різницю у віці, освіті, соціальному статусі співрозмовників, специфіку ситуації спілкування. Займенник «*ти*» вживається в ситуаціях неофіційного спілкування, зокрема інтимного, фамільярного, побутового. Займенникова форма «*Ви*» має місце при урочистому, офіційному, нейтральному спілкуванні, а також притаманна комунікації з незнайомими або малознайомими людьми. У маніпулятивній стратегії позитиву займенники «*ти*»–«*Ви*» є засобами здійснення впливу на адресата. Займенник «*Ви*» маркує повагу до адресата, «*ти*» – дружнє, приязне ставлення. Вживання займенника «*Ви*» як засобу відчуження, а займенника «*ти*» як прояву фамільярності, неповаги, зверхнього ставлення до комунікативного партнера.

Професор Ющук І.П. у своєму Практикумі з правопису і граматики української мови допускає вживання великої букви у займеннику «*Ви*». Так, ч. 6 § 6. Вживання великої букви: «З великої букви пишуться слова, вжиті в шанобливому чи піднесено-переносному значенні: звертаюся до *Вас*, дорогий учителю...» [6, с. 124].

У лексикографічних джерелах, зокрема, передбачено пошанні звертальні й прощальні форми в офіційному та приватному листуванні: *Ваша Королевська Величність*, *Ваша Святість* та ін.; *Ваш*, *Твій* та ін. [1, с. 184].

Водночас Український правопис, схвалений Національною академією наук України, Міністерством освіти України, Міністерством культури України (як редакція 2012 року [4], так і 2015 року [5]), не зазначає такого випадку вживання великої літери.

Тобто якщо такого правила немає у правописі, отже його недотримання не може бути помилкою, відповідно, це вже справа не мовознавства, а ділового етикету та усталених традицій спілкування.

Водночас Український правопис 2019 вже унормовує вживання великої і малої літери в написанні займенника *Ви/ви* (§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні) [7, с. 65].

З великої букви пишемо займенники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Змушені повідомити Вам..., Запрошуємо Вас..., у відповідь на Ваш лист...* Слова «*ви*», «*ваш*» тощо завжди пишемо з малої літери, якщо тільки це не лист із персональним зверненням до однієї особи з виявом особливої ввічливості [7, с. 65].

Отже, унормоване написання слів «*Ви*», «*Ваш*» з великої літери – тільки як форма ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо, адресованих безпосередньо цій людині, але в текстах іншого характеру – літера завжди мала.

Як бачимо, описане вище явище входження нового правила, з одного боку, для самого Правопису є новацією, з іншого – власне, для самої мови та мовлення користувача (офіційно-діловий стиль) є традиційним, загальноприйнятим і звичним.

Спостереження над сучасними інноваціями, регламентованими чинним Українським правописом, демонструє, що усталені традицією в офіційно-діловому стилі правила вживання особових займенників (друга особа множини *ви/Ви*) на сьогодні набули унормованості відповідним документом. Це, у свою чергу, підтверджує, по-перше, фіксацію грамотного мовлення через закріплені правила написання (тотожність

мови і мовлення); по-друге, зобов'язує дотримуватися користувача мови не тільки вимог щодо культури мовлення в офіційному спілкуванні, а й щодо норм Українського правопису. Адже «кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис» [3, с. 15], дотримання норм якого в мовленні є не лише індикатором комунікативної компетенції та загального культурного рівня людини, а й відображенням національних і державних пріоритетів.

Література:

1. Жайворонок В.В. Велика чи мала літера: словник-довідник. Київ: Наук. думка, 2004. 202 с.
2. Мельничук О.С. Розвиток мови як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 3–11.
3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46 с.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови; стереотип. вид. Київ: Наук. думка, 2012. 240 с.
5. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови; стереотип. вид. Київ: Наук. думка, 2015. 240 с.
6. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови. Київ: Освіта, 2012. 270 с.
7. Український правопис (2019) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>.

РОЗДІЛ 3. ТИПОВІ ПОМИЛКИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ, ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ.

3.1. ВИПАДКИ ПОРУШЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙНИХ НОРМ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ

Питання формування грамотного мовлення у підготовці фахівців правової сфери, у контексті загальної професійної культури, безсумнівно, є пріоритетним, адже рівень професійного мовлення є, свого роду, певним індикатором фахової компетентності. І на сьогодні, коли ринок праці в умовах значних соціальних перетворень і постійної мінливості висуває високі вимоги до майбутнього фахівця, суттєво підвищилися і відповідні стандарти до рівня його комунікативних умінь та навичок, що, у свою чергу, суттєво впливає на ефективність загальної професійно-правової діяльності. За словами мовознавців-сучасників, фахова діяльність юриста має яскравий соціальний характер, де основним засобом його спілкування є мова, доречне і грамотне використання якої в мовленнєвій професійній практиці є показником професіоналізму [3, с. 23].

Питання фахової культури, передусім мовленнєвої, ученими досліджується у різних аспектах. Так, наукові розвідки цього актуального питання можемо побачити у працях Барановської Л. та Циганій [3], які розглядають культуру мови як складник культури професійного спілкування, Короткова Ю. аналізує головні якості, притаманні культурі мовлення правників [1], Артикуца Н. висвітлює підходи до мовної підготовки фахівців галузі права, Чернікова Л. пропонує шляхи удосконалення мовної підготовки майбутніх правознавців [5], І. Саражинська вивчає шляхи формування мовленнєвої компетенції майбутніх працівників правоохоронної сфери [2], Токарстка А. та Качан І. описують ознаки офіційно-ділового стилю мовлення правників[6] тощо. Проте актуальність вивчення питання культури професійного мовлення залишається, оскільки практика показує, що на

сьогодні ще існують прогалини у процесі професійної комунікації, зокрема у дотриманні мовних норм у мовленнєвій діяльності юристів. Вилучення цього упущення, безперечно, сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності фахівця.

Тому вбачаємо за доцільне проаналізувати розглянути порушення мовних норм (норм наголошування) у мовленнєвій фаховій практиці; висвітлити типові помилки, які порушують культуру мовлення правника як фахівця, і з'ясувати причини їх виникнення; згрупувати виявлені помилки за семантичними і граматичними ознаками в межах іменникових одиниць; виявити роль мовної норми, зокрема її дотримання, у загальній мовленнєво-професійній культурі.

Загальновідомо, що «культура мови є найвищим рівнем володіння людиною писемними та усним засобами мови» [3, с.23], одним із головних елементів якої є, власне, мовна нормативність. А нормативність, у свою чергу, це невідхильність від встановлених і утверджених певних правил. Відомий мовознавець С. Єрмоленко, яка є одним із авторів енциклопедичного видання «Українська мова», акцентує увагу на тому, що «Мовна норма – головна категорія культури мови» [7]. І ця категорія поширюється як на орфоепічні, орфографічні, так і на лексичні й інші норми української мови.

Розглянемо акцентологічні норми, які регулюють наголошуваність слів у сучасній українській літературній мові, а також випадки їх недотримання у професійному мовленні.

Правила наголошування (акцентуаційні норми, або словесний наголос) сучасної українській літературній мові для засвоєння є нелегкими. Передусім це можна пояснити такою характерною рисою для українського словесного наголосу, як рухомість. Наприклад, форма називного відмінка іменника чоловічого роду однини *фахівець* буде мати наголос на *е*, а форма родового відмінка – на *я* *фахівця'*, або ж форма множини у всіх відмінках: *фахівці'*, *фахівці'в*, *фахівця'ми* і т. д.

Проте, звичайно, в українській мові є багато слів, що мають нерухомий (сталий) наголос – при змінюванні лексичних одиниць за формами роду, числа, відмінка тощо залишається незмінним. Наприклад: форма називного відмінка іменника чоловічого роду однини *українець* (наголос на *ї*) при змінюванні наголос залишається нерухомим (сталим): *українець* (чоловічий рід, однина, родовий відмінок), *українець* (чоловічий рід, однина, родовий відмінок), *українка* (жіночий рід, однина, називний відмінок), *українки* (жіночий рід, однина, родовий відмінок), *українці* (множина, називний відмінок), *українці*'в (множина, родовий відмінок) і т.д.

Описані вище особливості наголосу в українській мові є свого роду причинами, що обумовлюють виникнення помилок наголошування, оскільки часто користувачі мови (за відсутності відповідних знань, з одного боку, і практики – з іншого) в мовленні припускають порушень акцентуаційних норм, тобто нерідко трапляються помилки, зумовлені змішуванням рухомого і нерухомого наголосу.

Крім того, одним із чинників, що спричиняє порушення нормативності мовлення, є калькування з російської мови – регресивна асиміляція. Проілюструємо це явище такими прикладами: *симетрія* замість *симетрі'я*, *дошка'* замість *до'шка*, *до'чка* замість *дочка'*, *ці'нник* замість *цінни'к*. І таких випадків, що демонструють порушення правил наголосу під іншомовним впливом, можна навести багато.

Варто також назвати вплив діалектних акцентуаційних особливостей, які впливають на практику мовленнєвої діяльності. Тут влучними будуть такі приклади: *сво'я* замість *своя'*, *о'знаки* замість *озна'ки*.

Зрозуміло, що все це викликає труднощі у процесі засвоєння нормативного наголосу певного слова. Проте (і на цьому варто наголосити) складність опанування акцентуаційних норм не повинна спричинити їх ігнорування, оскільки дотримання правил наголошення є складником мовної культури загалом і професійної зокрема. Подолання недоліків у наголошенні слів потребує передусім щоденної праці над собою, усвідомлення

акцентуаційних особливостей, постійного тренування, а також апробування у мовленнєвій фаховій практиці. Невипадково Іван Огієнко у своїй праці «Наука про рідномовні обов'язки» приділяв велику увагу дотриманню мовних норм в мовленні, зокрема і норм наголошування: «Літературний наголос – основа літературної вимови, а тому працюймо для набуття собі доброго літературного наголосу» [4, с.14].

Ефективність цієї щоденної роботи залежить від лінгвістичного інтелекту, мовленнєвої мобільності особистості (і такої ж мобільності середовища, у якому перебуває ця особистість), де не останнє місце посідає мотиваційний компонент.

Проаналізуємо вивчені типові порушення наголосу у словах, розподілимо на групи та опишемо їх основні характерні особливості. Звернемо увагу на те, що, приклади, де існує ймовірність припуститися помилки, або ж вона для такого випадку характерна, подаємо в словосполученнях як елементах мовлення. Це свого роду певні відрізки професійної мовленнєвої діяльності. Наголосимо, що свої спостереження здійснювали в одному фаховому середовищі – правовому.

Досліджуваний матеріал показав, що найбільшу групу серед випадків порушення правил наголошування складають іменники. І це природно, оскільки іменників, які за своєю функцією і суттю об'єднують слова на позначення предметності, в українській мові найбільше. А значить, і найбільша ймовірність вживання саме іменників не відповідно до встановлених в українській літературній мові норм.

У межах цього лексико-граматичного класу найперше місце посідають віддієслівні іменники середнього роду із суфіксами **-анн-, -янн-, -енн-, -ятт-** із загальним значенням опрідметненої дії (процесу), у яких нормативним (переважно) є наголошуваний суфікс: *адвокатува'ння, абсолютизував'ння, зізна'ння, вага'ння, надба'ння, чита'ння* та ін. Як відомо, в сучасній українській мові таці лексичні одиниці становлять основний масив серед розрядів віддієслівних іменників. І правовій галузі, звісно, їх слід віднести до

групи найчастотніших, оскільки за граматичним і словотвірними значеннями такі іменники проявляють активність, відображаючи таку галузь знань, як юриспруденція. Це, у свою чергу, пояснює частотність типових помилок, яких припускаються фахівці цієї галузі. Продуктивність цієї групи можна продемонструвати такими прикладами з порушенням акцентуаційної норми: *основні завдання', термін ви'конання, фахові видання', чергове зібрання', обрання' керівника, поє'днання сил, вигнання' військ, визнання' помилок, складне запи'тання, термін навчання', правові вчення'*. Відповідно ж до норм наголошування правильні варіанти будуть такі, де наголос, як зазначалося вище, падає на суфікс віддієслівних іменників: *основні завда'ння, термін викона'ння, фахові вида'ння, чергове зібра'ння, обра'ння керівника, поєдна'ння сил, вигна'ння військ, визна'ння помилок, складне запита'ння, термін навча'ння, правові вче'ння*.

Однак, у межах цієї групи зустрічаються поодинокі випадки, де за традицією наголос не підпадає загальній тенденції. Так, правильно вживати *рівне ди'хання, мати зобов'язання*, а неправомірним у цьому випадку буде: *рівне диха'ння, мати зобов'язан'ня*. Або ж слова, які залежно від своєї лексичної семантики будуть мати той чи інший наголос. Для прикладу можна навести такий іменник, як *заняття*. У значенні «те, чим хто-небудь займається (справа, праця і т. ін.)» у цьому слові традиційно наголос буде падатиме на суфікс: *заня'ття*. Якщо ж у значенні «урок, лекція в навчальних закладах і взагалі навчальна справа», то – на закінчення: *заняття'*. Тому *мати своє заня'ття*, але відвідати *заняття'з цивільного права*.

Спостереження над випадками недотримання норм наголошування демонструє активне входження в «групу ризику» віддієслівних іменників, що утворилися шляхом усічення основи, із загальною семантикою – процес, дія: *ро'змах, ви'трати, о'бстріл* та ін. Продуктивність цієї групи переважно зумовлена впливом російської мови, калькуванням вимови того чи іншого слова із неправильним наголошенням, відповідно до норм сучасної української літературної мови. Проілюструємо це таким мовним матеріалом:

пока'з досягнень, пе'репис населення, розла'д в сім'ї, розпа'д системи, ви'моги до документів – порушено норми наголошування. Натомість нормативний варіант зовсім інший, власне, він і демонструє особливість, характерні риси, притаманні системі української мови. Порівняймо для прикладу: *по'каз досягнень, пере'пис населення, ро'злад в сім'ї, ро'зпад системи, вимо'ги до документів* – дотримано норм наголошування.

Окрему групу слів, для яких характерні ймовірні порушення наголосу під час вимови (що, у свою чергу, порушує грамотність і одночасно правильність вимови усного мовлення) займають іменники на позначення осіб (найменування родинних і близьких стосунків, ознака за місцем народження, а також на позначення професійних занять (виду діяльності) особи. При чому, це лексеми на позначення осіб як чоловічого, так і жіночого родів: *експе'рт, при'ятелька, уро'дженка*. Репрезентують випадки порушення акцентологічної норми такі одиниці: *молодша до'чка, старший донька', мій ві'тчим, опікуватися дітьми', краща подруга', хороший при'ятель, уродже'нець Херсонщини* – неправильний варіант. Натомість правильно ж говорити *молодша дочка', старший до'нька, мій вітчи'м, опікуватися дітьми, краща по'друга, хороший при'ятель, уродженець Херсонщини*.

Варто звернути увагу у цій групі на слово *підданий*, оскільки саме лексична семантика (а семантична структура цього слова має два значення) визначає місце наголосу в ньому. Так, у першому значенні «дієприкметник пасивний минулого часу чоловічого роду до *піддати*, де *піддати* означає – допомагати кому-небудь піднімати щось важке; впливати, діяти чим-небудь на когось, щось з метою поліпшення, вдосконалення; класти, сипати, лити і т. ін. у додаток до чого-небудь; додавати, добавляти та ін.» наголос падає на перший склад – *підданий*. Друге значення «особа, яка перебуває у підданстві певної держави, влади, правителя» вимагає зміни наголосу, у такому випадку буде наголошений другий склад – *підда'ний*. Порівняймо, до першого

прикладу *пі'дданий пливу* – наголос на першому складі, до другого – *слов'янський підда'ний* – на другому.

В окрему групу слід виокремити слова, які за своєю специфікою перебувають у безпосередньому зв'язку з їх аналогами щодо нормативного наголошування (зادля недопущення помилок у мовленні варто знати цю логічну особливість).

Особливості цього зв'язку виявляються насамперед у тому, що кожному слову цієї групи властива подібність до акцентуаційних норм. Скажімо, якщо виникають труднощі з вибором наголосу в слові *каталог* (друга частина – **лог**), і сумніви *ката'лог* чи *катало'г*, то варто звернутися до іменників, які в своїй словотвірній структурі також мають частину –**лог**, на яку і падає наголос. Наприклад, *монолог юриста, форма діалогу, актуальний полілог, останній некролог*. Вочевидь, якщо виникає питання щодо наголосу у слові *каталог*, безсумнівно, скориставшись методом аналогії, розуміємо, що наголошеним буде останній склад, тобто –**лог**. Тому правильно буде вимовляти *катало'г юридичної літератури*, а не *ката'лог юридичної літератури*.

Метод аналогії поширений і на групу слів, які в своїй словотвірній будові мають другу частину –**опис**. Найпоширенішими типовими помилками тут є наголошування першого складу під час вимови у словах *жи'вопис, ру'копис*. Зрозуміло, що це явна калька з російської мови, для якої саме таке наголошення є нормативним. Проте в сучасній українській мові правила наголосу, які поширюються на ці слова, інші. І їх, безперечно, треба знати. Знову ж таки можна вдаватися до методу схожості, за яким наголос буде ідентичний до подібних випадків. Скажімо, *новий право'пис, часо'пис українською мовою*. Вимовити інакше, ніж з наголосом на –**о'пис**, – неможливо (інші форми навіть звучати будуть штучно). Спробуємо застосувати названий метод до слів *живопис* і *рукопис*. Маємо відповідні до чинних правил варіанти: *твори живо'пису, надіслати руко'пис*.

Регулярно вживають у професійному мовленні із порушенням правил вимови такі слова, до складу яких входить частина –**мов-** у ролі кореня. Найтипівішим у цій групі є слово *вимова*. У контексті досліджень щодо правильності усного мовлення, мабуть, цей приклад звучить як іронія, однак це лише підтверджує актуальність питання, що вивчаємо. Тож знову звернемося до методу аналогії, який використовуємо. Так, для прикладу подамо словосполучення, елементами яких є одиниці, що містять наголошуваний корінь –**мов-:** *найкраща промо'ва, відмо'ва від подарунків, підмо'ва на злочин*. Оскільки цей метод спрацьовує у подібних випадках завжди, і для запам'ятовування він дійсно є дієвим, застосування його в мовленні дозволить дотримуватися правил наголошування. Серед двох варіантів *правильна вимо'ва* і *правильна ви'мова*, безсумнівно, обираємо перший. Звертаємо вашу увагу на те, що це словосполучення, його зміст, стосується як відображення нормативності мовлення, так і обраної позиції користувача мови у підвищенні рівня культури у мовній практиці.

Не оминуло питання правильного вибору наголосу і під час вживання в мовленні слова *довідник*, із слотвірним елементом –**від-**, що як і в попередньому прикладі виступає в ролі кореня. Переважно вимова цього слова, зокрема наголошування, неправильна, оскільки перевагу надають наголосу на суфікс –**ник-:** *довідни'к*, що, у свою чергу, є порушенням правила. Взявши до уваги, що за правилами сучасної української мови це слово вимовляємо як і його спільнокореневу одиницю *український* *відпові'дник* (у складі у словосполучення), не зможемо припуститися помилки. Серед варіантів *спеціальний дові'дник* і *спеціальний довідни'к* обираємо перший, відповідно до правила.

Також уваги заслуговує постійна помилка у часто вживаному слові *листопад*, частиною структури якого є корінь –**пад-**. Чомусь, можливо, до власних фонетичних вподобань або ж під впливом діалектів, переважно вимовляють із наголосом на другий склад *листо'пад*, хоча це є порушенням норм вимови. Прослідкуємо як вимовляється корінь –**пад-** в інших

спільнокореневих словах (під наголосом чи без наголосу). Для прикладу візьмемо *затяжний снігона'д, місце біля водонад'ду*. Попри того, що ці спільнокореневі слова мають два корені, (як і в слові *листопад*) наголос падає на другий корінь (**-пад-**). Тому за аналогією застосовуємо це правило і до слова *листопад*: *листопа'д цього року*.

Отже, розглянутий матеріал дозволяє стверджувати, що акцентуаційні норми, як і інші мовні норми, посідають чільне місце в процесі утвердження особистості як фахівця, і дотримання яких відображає рівень фахової компетентності. Порушення правил вимови, передусім наголосу, демонструє низький рівень мовленнєво-професійної культури. Причинами недотримання норм наголошування є: змішування рухомого і нерухомого наголосів (які характерні для української мови), вплив інших мов, зокрема російської, та діалектної форми мови.

Досліджуваний мовний матеріал показав, що серед лексико-граматичного класу іменників (в межах якого проводилося вивчення, оскільки від представляє найбільшу групу лексики) продуктивними групами, що відображають порушення норм наголосу є віддієслівні іменники середнього роду із суфіксами **-анн-, -янн-, -енн-, -ятт-** із загальним значенням предметної дії (процесу); віддієслівних іменників, що утворилися шляхом усічення основи, із загальною семантикою – процес, дія; іменники на позначення осіб (найменування родинних і близьких стосунків, ознака за місцем народження, а також на позначення професійних занять (виду діяльності) особи. Крім того, випадки недотримання правил наголошування зустрічаємо в словах, в структурі яких є корені **-лог-, -опис-, -мов-, -від-**. Не зважаючи на те, що акцентуаційні норми є складними для засвоєння, вони, безсумнівно, становлять важливу ланку у вивченні мови і використанні її на практиці – у фаховому мовленні, у професійно-правовому спілкуванні зокрема.

Література:

1. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права. *Право України*. 1997. № 12. С.33-39.

2. Барановська Л., Саражинська І. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців законоохоронної сфери. *Мовні і концептуальні картини світу*. Збірник наукових праць. – Київ. 2008. Вип. 27. Част. 1. С.45 – 50.

3. Барановська Л. В., Циганій С. О. Культура мови як складова культури професійно- правового спілкування працівників юридичної галузі. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. 2015. № 6. С. 23–25.

4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46 с.

5. Чернікова Л.Ф. Шляхи удосконалення мовної підготовки майбутніх правознавців. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 239. С. 134-136.

6. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника : навчальний посібник для вузів. Львів: Світ, 2003 . 310 с.

7. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um55.htm>

3.2. ПИТАННЯ В МОВЛЕННЄВО-ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ

Однією з активно досліджуваних проблем нормативності мовленнєвої практики у фаховому середовищі на сьогодні є вивчення особливостей слововживання, оскільки для спеціалістів формування професійної успішності, яка передусім залежить від ефективної комунікації, є надзвичайно важливим, у першу чергу, для осіб, пов'язаних із соціальною діяльністю. Нині держава в реформуванні політики щодо підготовки висококваліфікованих кадрів в сучасних умовах розвитку України ставить одне із першопочаткових завдань: спрямувати діяльність на удосконалення і підвищення рівня культуромовної компетентності фахівця-правника. Як зазначають дослідники, «Сучасний конкурентоспроможний фахівець з юридичної спеціальності повинен бути носієм українськомовної культури, на високому рівні володіти державною мовою відповідно до норм усного та писемного мовлення» [4, с. 134.]. Зі свого боку, володіння лексичними нормами і дотримання їх у мовленні є запорукою формування позитивного іміджу правознавця і, відповідно, його професіоналізму. Тому сучасна лінгвістична наука не ставить під сумнів їх (лексичних норм) актуальність.

Спостереження над функціонуванням норм слововживання в мовленні є постійним об'єктом аналізу в наукових працях учених. Зокрема, різні аспекти лексичної нормативності фахового мовлення вивчали Н.Бабич [1], М.Волощак [3], Л.Голіченко [4], С.Єрмоленко [5], О. Мазніченко [9], Л. Мацько [11], З.Мацюк [10], О. Понаморів [14], Н.Станкевич [10], О.Черемська [15] та ін. Проте незважаючи на наявні в наукових розвідках висвітлені питання динамічних процесів у лексико-семантичній системі фахового мовлення, характеристик нормативної семантики професійної лексики та причин її порушення, проблем функціонування лексичних норм в комунікативній діяльності представників галузі права, а також утвердження

статусу норм слововживання в загальній культурі фахівця, на сьогодні важливість дослідження в мовленнєвій практиці особливостей реалізації правил вживання лексики відповідно до її значення лишається незаперечною. Безсумнівно, зазначені питання потребують подальшого вивчення, що і становить актуальність цієї статті.

Актуальність проблеми зумовлює вивчати стан лексичних норм в професійному мовленні правників, яке полягає у з'ясуванні змісту понять «норма мови», «лексична норма»; виявленні ролі лексичних норм в тексті правового характеру як результаті мовленнєвого акту; визначенні причин порушення правил слововживання в юридичному середовищі; характеристиці типів лексичних помилок; аналізі виявлених порушень нормативної семантики слів; запропонуванні шляхів підвищення мовленнєвої культури, уникнення недоліків, пов'язаних з лексичними помилками.

Питання рівня культури мовлення завжди розглядалося дослідниками в площині нормативності/ненормативності. У науковій літературі зустрічаємо різні визначення поняття «норма мови», проте більшість вчених погоджуються з думкою про те, мовна норма – це «сукупність найбільш придатних («правильних», «кращих») для обслуговування суспільства засобів мови, які складаються як результат добору мовних елементів з наявних, утворюваних знову чи добутих із пасивного запасу минулого в процесі соціальної, в широкому розумінні, оцінки цих елементів» [12, с. 15]. Крім того, як наголошують дослідники, визначальними рисами норми мови, зокрема літературної, є стабільність, дотримання усталених, загальноприйнятих правил, зокрема правил щодо слововживання [6]. Відповідно, прийнятним буде твердження, що лексичні норми – це загальноприйняті норми слововживання в сучасній українській літературній мові.

Дотримання усталених правил слововживання в процесі мовлення, зокрема професійного, є, безсумнівно, характерною ознакою висококваліфікованого фахівця, а також показником рівня його загальної

культури. Адже правильність, досконалість, зразковість, що досягаються через відповідність мовлення ustalеним нормам (у нашому випадку – лексичним) – це «характеристики, що визначають нормативну літературну мову, високу культуру мови» [6, с.420].

Тому обізнаність із правилами слововживання, які характерні для української літературної мови, – обов'язкова умова для успішної реалізації їх на практиці (запровадження в мовленні). Використання лексичних одиниць відповідно до їх значення, зафіксованого в словниках, і варіантів слововживання становить основу не просто грамотного мовлення, а й такого, яке зрозуміле для більшості. Оскільки правник як фахівець має справу з різними верствами населення (юридичний фах має високий ступінь соціолізованості) – від того, як він зможе розкрити, донести зміст сказаного, залежить успіх в його професійній діяльності. На думку сучасниці Ю. Короткової, яка вивчає роль мовних норм в мовленні юристів, «від того, як висловив думку юрист, залежить наскільки правильно його розуміють клієнти, навколишні й наскільки точно вони можуть дати свої пояснення чи показання» [8, с.142]. А це можливо лише за умови застосовувати слова відповідно до загальноприйнятого лексичного значення, зафіксованого в лексикографічних виданнях, адже це значення прийнятне (зрозуміле) для більшості, оскільки створене за потреб суспільства. Тому порушення в мовленні правника, зокрема лексичні, є не допустимими. І кожен фахівець з огляду на свою професію повинен дбати про грамотність, нормативність у своїй професійно-мовленнєвій діяльності.

При цьому варто розглянути причини появи порушень лексичних норм в мовленні і типи помилок наявних через ці чинники. Однією із причин, що зумовлює відповідні порушення правил слововживання є, і це очевидно, процес інтерференції. Інтерферентні лексичні одиниці виникають внаслідок мовних контактів (у нашому випадку – українсько-російських). Ця взаємодія позначається на відхиленнях від норми, спричиняючи семантичні колізії в тексті, як усному, так і писемному.

До речі, лексична інтерференція, і на цьому зауважують науковці, «у результаті взаємодії будь-яких мов найяскравіше і найповніше виявляється на рівнях їхнього вокабуляра. Традиційно лексичний рівень вважається найбільш відкритим для іншомовних впливів, що нерідко пояснюється слабкою системністю лексики та значним обсягом її одиниць» [2, с. 34]. Тому використання російської форми слова в українській інтерпретації, свого роду калькування, – поширене явище.

Іншою причиною лексичних порушень, на жаль, є необізнаність з правилами літературної мови, іншими словами – мовна безграмотність, а також пасивне використання лексикографічної, довідкової та навчальної літератури.

Крім того, велику роль в формуванні грамотного мовлення і його удосконаленні відіграє середовище, зокрема фахове, яке як соціальний чинник може вплинути, з одного боку, на сприяння покращення мовленнєвого рівня, з іншого – на спричинення виникнення порушень мовних норм в акті мовлення, передусім лексичного характеру.

Вивчаючи природу правил вживання слова відповідно його значення, а також їх дотримання, найчастіше спостерігаємо такі типи помилок: росіянізми, або русизми [7], (так званий суржик), плеоназми, тавтологічні одиниці та пароніми.

Зазначені вище причини недотримання норм слововживання дозволяють стверджувати, і це очевидно, що найпоширенішою лексичною помилкою в умовах білінгвізму є росіянізми – одиниці, які перебувають за межами української літературної мови і незафіксовані її словниками, які потрапляють при інтерференції [7].

Розглянемо типові помилки несвідомого змішування української і російської мовних форм, характерні для мовлення правників, що негативно позначається на рівні їх культури.

Однією із наявних в мовленні представників галузі права є неправомірне відповідно до його значення вживання слова **вірний**: *прийняти*

вірне рішення; невірна відповідь; копія вірна. Словник української мови фіксує таке значення «Який заслуговує довір'я; постійний у своїх поглядах і почуттях; відданий», іншими словами семантика цього слова пов'язана передусім із почуттям. *Вірним* може бути друг, *вірною* може бути дівчина *вірним* можеш бути Батьківщині, або ж бути *невірним*. *Приймати ж рішення* можна лише **правильне або неправильне**; так само *відповідь* – **правильна або неправильна**; *копія документа*, який засвідчується, що, власне, є доказом про її відповідність оригіналу – **згідно з оригіналом**.

Справа в тому, що в російській мові слово *верный* має декілька значень: (соответствующий истине, правильный, точный; надёжный, прочный, стойкий, преданный) [13], які пов'язані із почуттям; із правильністю; із відповідністю чогось чомусь. Залежно від варіативності сполучуваності з іншим одиниця ця лексема буде проявляти те чи інше значення.

Натомість в українській мові ці значення розмежовані, це три різні лексичні одиниці з характерною семантикою, відповідно, і валентність яких також буде різною.

Серед інтерферентних одиниць (відхилення від лексичної норми) також активно зустрічається в мовленні *відмінити закон*, що, явно, є калькою з російської мови. Тлумачний словник української мови дає таке визначення слова **відмінити**: «робити кого-, що-небудь інакшим; змінювати». На позначення ж лексичної одиниці *скасовувати* використовуємо інше тлумачення, представлене в словнику: «визнавати, оголошувати щось недійсним, незаконним, припиняти дію чогось».

Тому правильним, відповідним до норм української мови, буде **скасувати закон**; але **відмінити на краще** або **відмінювати іменники**.

Або ж візьмемо для прикладу інтерферентності сполучуваність слова **слідкувати** з порушенням у мовленні лексичних норм: *слідкувати за суб'єктом*. Очевидно, маємо справу з суржиковою формою, оскільки для російської мови «слідить за суб'єктом» буде цілком природно. Проте в українській мові відповідно до норм слововживання: *стежити за суб'єктом*.

Росіянізми зустрічаються і в невідповідній нормам сполучуваності таких слів, як **виняток** і **виключення**: *Повинні всі бути присутніми, без виключення*. Проте, зрозуміло, що відповідно до семантики лексичної одиниці *виняток* «відхилення від звичайного, від загального правила», і зазначене вище семантичне поєднання мало б бути зовсім інше: *Повинні всі бути присутніми, без винятку*. Значення ж слова *виключення* «усувати із складу чого-небудь, позбавлятися чогось» вимагає лексичного сполучення зовсім іншого семантичного напрямку: **виключення із спілки**.

Такі ж порушення зустрічаємо і в валентності слів *пред'являти* і *висувати*. Для прикладу, у текстах документів нерідко трапляється: *пред'являються вимоги*. Словник української мови репрезентує значення слова *пред'явити*: «показувати якийсь документ». Відповідно, лексична сполучуваність цієї одиниці буде іншою, скажімо, ***пред'явити паспорт***. *Вимоги* ж, зі свого боку, ***висуваються***.

Семантична неузгодженість внаслідок іншомовного впливу прослідковується також в калькуванні такого словосполучення: *заклучить сделку, договор (рос.)* → *заклучити угоду (укр.)*. Нормативний варіант лексичної сполучуваності в українській мові слова *угода* буде інший: ***укласти угоду***, оскільки семантика слова *укласти* – «офіційно домовлятися про що-небудь, визначаючи умови, складати (угоду, союз і т. ін.)»

Варто прослідкувати й уживання слова *даний* із невласливою йому семантикою. Так, професійне мовлення правників демонструє такі порушення: *у даний момент, у даній статті, у даному випадку* тощо. Хоча в російській мові (*в данный момент, в данной статье, в данном случае*) зазначена форма буде нормативною. Таке несвідоме «накладання» особливостей іншої мови на мову свого мовленнєвого середовища свідчить про відсутність знань щодо відповідного тлумачення цього слова: «дієприкметник до слова – дати; той, якого хтось дав». Зі свого боку, валентність зазначених вище слів, зумовлена їх семантичними властивостями, буде зовсім іншою: ***зараз*** (якщо конкретно у цей момент

відбувається щось), *на сьогодні, сьогодні, нині* (якщо в загальному розумінні певного періоду); *у цій статті (у названій, зазначеній вище); у такому випадку.*

Демонструє порушення нормативності в мовленнєвому акті також вживання слова *являється*, не відповідно до фіксованого словником значення «приходити, прибувати куди-небудь; показуватися де-небудь, ставати доступним зорові, видим; появлятися», наприклад, *злочин являється не тяжким; він являється свідком* – без сумнівів, калька з російської. Правильно ж буде – *злочин є не тяжким; він є свідком*. Щодо сполучуваності слова *являється*, відповідно до його нормативної семантики, можна ілюструвати такими одиницями: *являтися вчасно; являтися у сні*.

При аналізі лексичних порушень варто згадати типову семантичну помилку щодо валентності слова *рахувати*. Для прикладу, ненормативна сполучуваність, калькована з російської (*прокурор считає*), – *прокурор рахує*. Поглянемо на тлумачення цього слова в українській літературній мові: «вимовляти, називати числа в послідовному порядку (під час підрахунку; визначати кількість, суму». Як бачимо, можна *рахувати гроші; рахувати осіб*, а якщо мається на увазі *думка прокурора*, у такому випадку правильний варіант – *прокурор вважає*.

Зміни в лексичній семантиці (як негативне явище) простежуються в слові *вступати*, наприклад, *вступати в силу (про нормативний документ)*. Словник репрезентує значення цього слова: «ставати, ступати в середину чого-небудь; ставати членом якої-небудь організації, товариства і т. ін.». Вірогідно, що *вступати* природно поєднується з іншими лексичними одиницями у таких випадках: *вступити до закладу вищої освіти; вступити на курси документознавства*. Проте ніяк не із зазначеним вище словом, що не тільки порушує лексичну валентність, а й утруднює процес спілкування через неправильне подання інформації. Відповідний до норм літературної мови варіант – *набирати чинності*.

Цікаво також буде розглянути семантичне сполучення *вина не доказана*, що яскраво демонструє вплив російської мови (*вина не доказана*) на нормативний варіант в українській мові: *вину не доведено*. Хоча у професійному мовленні існує як нормативна лексика – *доказ, докази*. Проте у цьому конкретно випадку (як процес – *доведення*) вживається саме названа форма.

Увагу також привертає на лексичному рівні інтерференція слова *підбити* у сполученні зі словом *підсумки (висновки)*: *підбити підсумки (висновки)*. Порівняймо російський варіант – *подбить итоги*. Український словник дає таке визначення слова *підбити*: «прибивати що-небудь зі споду чогось або що-небудь до чогось; ударом знизу вверх штовхати що-небудь; легкими ударами, поштовхами робити пухкою, м'якою перину, подушку і т. ін.». З огляду на семантику цього слова можлива така валентність: ***підбити підбори, підбити подушку, підбити щелепу***. Якщо говорити про підсумки чи висновки – *їх підводять або роблять: підвести підсумки, зробити висновки*

У межах лексичної інтерференції в мовленні представників юридичної галузі можна виділити цілу низку порушень літературної норми української мови: *заява в одному екземплярі* замість *заява в одному примірнику*; ***перерахувати матеріали справи*** замість ***назвати матеріали справи***; ***завідуючий відділом карного розшуку*** замість ***завідувач відділу карного розшуку***; ***займати посаду*** замість ***обіймати посаду***; ***поставити підлеглим задачу*** замість ***поставити підлеглим завдання*** та ін.

Спостереження над мовним матеріалом дає підстави говорити про те, що на сьогодні порушення норм у фаховому мовленні спонукають постійно знаходити відповідні способи для ліквідування помилок, які демонструють неграмотне мовлення, а значить – низький рівень професійної культури. Задля виявлення і недопущення порушень лексичних норм української літературної мови в професійно-мовленнєвій діяльності пропонуємо шляхи реалізації підвищення мовної грамотності: опанувати нормами чинного Правопису, в обов'язковому порядку їх застосовувати в мовленнєвій

практиці; виробити навички користуватися лексикографічними джерелами, довідковою і навчальною літературою; постійно читати україномовну літературу авторитетних видань тощо.

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки, що поняття грамотного мовлення, яке є ознакою мовленнєвої культури, передусім ґрунтується на знаннях норм літературної мови, зокрема лексичних. Значення останніх в юридичному тексті, як усному, так і писемному, надзвичайно вагоме, оскільки порушення правил слововживання спричиняє порушення змісту, що, зі свого боку, може бути причиною негативних юридичних наслідків. Основним чинником неправомірної лексичної валентності є інтерференція як наслідок українсько-російських міжмовних контактів. Серед типових помилок, наявних в мовленні правників, найбільш поширене калькування – несвідоме перенесення особливостей чужої мови на українську. Уникнути недоліків, що є наслідком цього процесу, можна лише за умови щоденної роботи над удосконаленням свого мовлення, насамперед – яке функціонує і одночасно формується у професійному середовищі.

Список літератури:

1. Бабич, Надія Денисівна. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібн. Львів: Світ, 2003. 432 с.
2. Вовчок З. І. Специфіка інтерференції близькоспоріднених мов. *Функціональна лінгвістика, итоги и перспективи*. Ялта, 2002. С. 34-36.
3. Волощак М. Неправильно – правильно: довідник з українського слововживання за матеріалами засобів масової інформації. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2000. 128 с.
4. Голіченко Л.М. Формування лексичної українськомовної компетентності майбутніх юристів служби безпеки України в процесі освітньої діяльності. Матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та

- функціонування державної мови (Київ, 28 листоп. 2019 р.) Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С.134-137
5. Єрмоленко С. Культура мови і мовні ідеали суспільства. *Актуальні проблеми сучасної філології: Зб. наук. праць Рівненськ. держ. гуманітар. ун-ту. Мовознавчі студії.*, 2010. Вип. XVIII. С. 90 – 94.
  6. Єрмоленко С.Я. Норма мовна. Українська мова: Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський. Київ: Українська енциклопедія, 2004. С.420–421.
  7. Їжакевич Г.П. Норма мовна. Українська мова: Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський. Київ: Українська енциклопедія, 2004. С. 565
  8. Короткова Ю.М. Поняття структури і культури мовлення юриста. *Правовий часопис Донбасу*, 2019. № 2. С.148-149.
  9. Мазніченко О. І. Специфіка інтерференції при українсько-російському та арабсько-французькому білінгвізмах. *Сходознавство*, 2010. № 52 . С.36-45.
  - 10.Мацюк З., Н. Станкевич. Українська мова професійного спілкування: навч. посібн. Київ: Каравела, 2005. С. 52.
  - 11.Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посібн. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. С.6-7
  - 12.Ожегов С. И. Очередные вопросы культуры. *Вопросы культуры речи*. Вып. 1. Москва, 1955. С. 15–21.
  - 13.Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / Под ред. проф. Л. И. Скворцова. Москва: Мир и образование, 2014. 1376 с.
  - 14.Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: навч. посібн. Київ: Либідь, 1999. 240 с.
  - 15.Черемська О.С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові (на матеріалі преси Харківщини 50-80-х років ХХ століття): Монографія. Харків: ВД "ІНЖЕК", 2006. 184 с.
  - 16.<http://sum.in.ua> .

3.3. ПИТАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ

На сьогодні питання нормативності у фаховому мовленні є одним із пріоритетних напрямів у загальнонаціональній політиці нашої держави, діяльність якої спрямована передусім на розвиток та утвердження функцій української мови як державної в усіх сферах життєдіяльності та підвищення рівня її престижу. Однією із нагальних потреб, що вимагає негайного вирішення, є вилучення у мовленні фахівців ненормативних інтерферентних утворень на всіх рівнях сучасної української літературної мови, які є наслідком тривалих українсько-російських міжмовних контактів (в історичному та соціологічному аспектах), що, зі свого боку, зумовило посилення процесу інтерференції.

Тому вивчення змін, спричинених інтерференційним впливом, на сучасному етапі наукового розвитку є дуже важливим. Особливо це стосується перетворень (внаслідок інтерференції) в граматичній системі української літературної мови і їх відображенні у фаховому мовленні.

У сучасному українському мовознавстві наслідки російськомовного інтерференційного впливу розглядалися багатьма дослідниками. Так, в наукових розвідках Т.Єфименко, О. Мазніченко, Л.Масенко, Р.Мацюк, О.Пономарів, О.Сербенська, О.Стишова, О.Сухомлин, О.Шевчук, А. Яцимірська та ін. представлено різні аспекти порушення у граматичній організації словосполучень та речень, помилки граматичних форм, нечітке розрізнення граматичного значення слів; висвітлено різновиди інтерферентних одиниць, визначено сфери їх функціонування та причини виникнення, проаналізовано проблеми мовної толерантності, виявлено роль граматичної інтерференції у загальнокультурній та лінгвістичній площинах тощо. Проте на сьогодні лишається актуальним питання дослідження фактів процесу інтерференції та спричинених нею граматичних порушень норм сучасної української літературної мови в професійному мовленні.

У зв'язку з цим є аналіз найбільш характерних явищ граматичної інтерференції у професійному мовленні правників є актуальним. Варто з'ясувати зміст понять «міжмовна інтерференція», «граматична інтерференція»; виявити причини недотримання граматичних норм в мовленнєвій практиці; схарактеризувати виявлені граматичні помилки, зумовлені явищем інтерференції (порушення категорії відмінка чоловічого роду другої особи); розробити шляхи підвищення рівня культури мови, у першу чергу, фахівців правової сфери .

Щодо явища міжмовної інтерференції в сучасних дослідженнях репрезентовано різні погляди вчених. Так, О.Шевчук розглядає це поняття як один із типів мовної взаємодії, який відбувається в межах і внаслідок мовного контакту [3.4.]. У. Вайнрайх називає міжмовну інтерференцію відхиленням від норми мови [5: 27]. На думку С. Семчинського, це «процес взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують» [10, с. 3]. Л. Крисін і В.Беликов – як помилку, що виникає в мові внаслідок впливу іншої як неконтрольований процес[1, с. 32]. Незважаючи на різні визначення міжмовної інтерференції дослідники одностайні в тому, що це процес мимовільної інтерпретації однієї мови через посередництво іншої.

Грамматична ж інтерференція, на думку дослідників, є найбільш небезпечною, оскільки «небезпека» полягає в тому, що так званий граматичний суржик (будова і форма слова, словосполучення) стосується будови мови і проникає у внутрішню систему мови [Сухомлин, с.286]. Інтерференція, що пов'язана з граматичними нормами, відображається на своєрідному «викривленні» граматичних категорій (роду, числа, відмінка, ступеня та ін.). Загроза від граматичної інтерференції (як і будь якої іншої) у тому, що коли «інтерференційні явища починають проникати в мову: відбувається заміна елементів однієї мови елементами іншої, що носіями мови сприймаються як норма» [О,ШЕВЧУК].

Порушення норм сучасної української літературної мови, зокрема граматичних, зі свого боку, шляхом інтерференції спричиняє порушення

норм культури мовлення. Невідповідність усталеним мовним традиціям, відхилення, відступ від загальноприйнятих правил, законів мовної системи – це руйнування законів мовленнєвої культури. Тому слушною буде думка сучасної дослідниці, що граматична інтерференція – «це порушення білінгвом правил співвіднесення граматичних систем рідної мови та іноземної мови, які виявляються в мовленнєвих відхиленнях від граматичної норми» [ПАСКАРЬ, с.: 7].

Процес інтерференції, який розглядаємо в нашому дослідженні, пов'язаний з російсько-українськими міжмовними відносинами, тому варто його вивчати в аспектах особливостей цих двох мов.

Грамматичним системам української і російської мов властиві спільні особливості в багатьох відношеннях. Так, іменник і в українській, і в російській мовах має категорію роду, числа, відмінка. Проте, звичайно, кожна з мов має свої граматичні ознаки, властиві лише їй. Наприклад, в українській мові, на відміну від російської, сім відмінків (в російській – шість), наявний кличний відмінок є характерною рисою української мовної системи. Незнання особливостей кожної з мов, ототожнення їх на рівні граматики (як і на інших рівнях), безперечно, спричиняє появу процесу своєрідної «підміни» елементів однієї мови елементами іншої. Грамматичні інтерфедеми, або ж граматичні суржики, «розхитують» систему мови. «Таке втручання дестабілізує основні закономірності функціонування мови, руйнує підвалини, на яких надбудовується уся складна структура загальноприйнятих мовних правил та законів». [Сухомлинс. 286]

Розглянемо типові помилки, поширені в мовленні фахівців правової сфери, що зумовлені явищем граматичної інтерференції, зокрема категорії відмінка іменника (чоловічий рід, друга відміна), внаслідок чого виникають зміни в граматичних моделях та відношеннях.

Часто інтерференційного російськомовного впливу зазнають відмінкові закінчення іменника другої відміни (форма родового відмінка) в українській мові. Це пояснюється тим, що в російській мові іменникові

одиниці другої відміни мають лише закінчення **-а (-я)**. А в українській, поряд із закінченням **-а (-я)**, функціонує флексія **-у (-ю)** – характерна для системи цієї мови. Така відмінність і є однією з причин недотримання в процесі мовленнєвої діяльності відповідних правил граматики. Крім того, вживання того **(-а (-я))** чи іншого **(-у (-ю))** закінчення в українській мові залежить від лексичної семантики слова. Тому «щоб зменшити вплив морфологічної інтерференції у професійному спілкуванні ..., необхідно вивчати мовні розбіжності» (ЄФИМЕНКО С, 91). Першочергово – особливості мови, носієм якої ти є як громадянин держави, і інтереси якої представляєш через мовленнєво-професійну діяльність, зокрема правову.

Проаналізуємо зразки інтерферентних помилок, які демонструють невластиві для української мови зв'язки на рівні граматики. Зазначимо, що приклади подаємо у словосполученнях як елементах мовлення для наочного відображення порушення словоформи, відповідно до граматичної валентності. Численними є випадки ненормативного вживання іменників чоловічого роду в родовому відмінку: *службовець департаменту, підтвердження факта, відсутність доказу, оформлення протоколу, система Державного апарату, матеріали кодексу, вибір ефективного способу, психологічний аспект аналізу, експертиза правового тексту, початок експерименту, сутність принципу*. Як бачимо, скальковані флексії демонструють своєрідне «вторгнення» в українську мову російських одиниць, порушуючи одночасно граматичні норми і правила правопису.

Через граматичну необізнаність, що породжує мовну і мовленнєву лінь, користувач вибирає простіший (на його погляд) спосіб – ненормативну уніфікованість, застосовуючи в мовленні для форми іменника чоловічого роду в родовому відмінку лише закінчення **-а (-я)**. Зрозуміло, що така форма слів (*департаменту, факта, доказу, протоколу, апарату, кодексу, способу, аналізу, тексту, експерименту, принципу (рос.)*) для російської мови, зафіксована в академічних лексикографічних працях [ОЖЕГОВ], абсолютно правомірна, оскільки є нормою. Натомість граматика української мови

репрезентує нормативний варіант цих слів в іншій формі: *службовець департаменту, підтвердження факту, відсутність доказу, оформлення протоколу, система Державного апарату, матеріали кодексу, вибір ефективного способу, психологічний аспект аналізу, експертиза правового тексту, початок експерименту, сутність принципу.*

Зі свого боку, «розхитує» мовні норми також недоречне вживання власне українського закінчення **-у (-ю)** замість нормативного **-а (-я)**. Прослідкувати приклади зазначених порушень можна на таких одиницях: *важливість документу, особливості суб'єкту, характеристика предмету, відображення ступеню готовності, відповідно до графіку занять.* Проте граматики сучасної української літературної мови подає як нормативний варіант цих слів у родовому відмінку – інший: *важливість документа, особливості суб'єкта, характеристика предмета, відображення ступеня готовності, відповідно до графіка занять,* що і визначає характерну ознаку української граматичної системи.

У професійному мовленні помітна й тенденція до порушення форми слова (закінчення) через нерозрізнення семантики його, скільки флексія в мові виражає не тільки граматичне значення, а й лексичне. Тому у цьому випадку ненормативне вживання відмінкових закінчень іменників II відміни чоловічого роду в родовому відмінку спричиняє помилки на рівні граматики, і лексики. Наприклад, закінчення **-у (-ю)** в словах *терміну, інструменту* у невласивому їм значенні: *невідповідність юридичного терміну, викрадення музичного інструменту.*

Проте Український правопис як документ, що регламентує мовні норми, подає таке правило: закінчення **-у (-ю)** мають абстрактні іменники чоловічого роду (назви якостей і властивостей, назви процесів, станів, збірних понять, властивостей, просторових реалій та ін.) [ПРАВОПИС с. 90], а закінчення **-а (-я)** переважно – на позначення конкретного значення. І зрозуміло, закінчення **-у (-ю)** буде мати лексична одиниця *термін* із семантикою «проміжок часу; строк; установлений момент»: *протягом*

зазначеного терміну, а також слово *інструмент* у значенні «збірне, сукупність знарядь праці». Зазначені ж вище кальки, відповідно до загальноприйнятих правил в українській мові й з огляду на семантику, у нормативному варіанті мають закінчення **-а (-я)**. Так, *невідповідність юридичного терміна*, оскільки словник фіксує таке значення: «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо», а також *викрадення музичного інструмента*, зважаючи на семантику «знаряддя для праці; те саме, що музичний інструмент».

Такі невинуваті помилки, що відображають порушення граматичної і лексичної валентності є непоодинокими випадками. Варто слідкувати за дотриманням особливостей, належних українській системі мови, які відображає нормативний документ «Український правопис». Наприклад, *рішення Державного апарату* «установа, сукупність установ, що обслуговують яку-небудь ділянку державного управління» – *за допомогою копіювального апарата* «прилад, пристрій для виконання якої-небудь роботи»; *стіна з керамічного блока* «частина споруди, машини» – *створення політичного блоку* «об'єднання держав, організацій, партій»; *підписання акта* «офіційний документ» – *вчинення терористичного акту* «окремих прояв якої-небудь діяльності; дія, подія, вчинок»; *ушкодження життєвоважливого органа* «частина тіла» – *очільник адміністративного органу* «установа, що виконує певні функції в галузі державного управління, контролю».

До окремої групи помилок, які, на жаль, мають системний характер, слід віднести порушення нормативних закінчень давального відмінка іменників. Відмінкова система української мови має свої особливості (на відміну від російської) щодо флексій форми давального відмінка чоловічого роду другої відміни. Це виражається у наявній подвійній формі закінчень – повній та короткій (оскільки українській мові для відображення характерної риси – мелодійності, милозвучності – властиве чергування, яке поширюється

і на рівні відмінкових флексій) **-ові, -еві (-єві), -у (-ю)**: *Батькові – батьку, директорові – директору, Петрові – Петру, Коваленкові – Коваленку, секретареві – секретарю*. При цьому, як зазначено у чинному Правописі, «коли в тексті уживано поряд декілька іменників чоловічого роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді – **-у (-ю)**: *Симоненкові Олесю Андрійовичу, Леонідові Миколайовичу Куценку, добродієві бригадиру, панові капітану*» [Правопис, с. 92].

Оскільки фахове мовлення має свою специфіку, то, власне, ця специфіка охоплює граматичні категорії, зокрема категорію відмінка. Передусім це проявляється в письмовій формі мовлення і відображається на особливостях укладання офіційних документів. Так, у реквізиті адресат (що, згідно з вимогами до створення документів оформлюємо у формі давального відмінку) посади зазначаємо в повній формі (**-ові, -еві (-єві)**): *ректорові, начальникові, керівникові, завідувачеві, заступникові*; регалії (науковий ступінь, вчене звання, військове звання, звання поліцейського та ін.) посадовця – у короткій: *кандидату юридичних наук; професору; полковнику; генералу поліції*

Помилковим є вживання спочатку (на позначення посади) короткої, а потім (на позначення регалій) – повної форми. Наприклад, *Ректору Національної академії внутрішніх справ, генералові поліції другого рангу, докторові наук, професорові*. Або ж у реквізиті «адресат» використовувати виключно одну форму: чи коротку, чи повну, що є порушенням і норм мови, і норм професійного мовлення. Нормативний варіант для офіційного документа: *Ректорові Національної академії внутрішніх справ, генералу поліції другого рангу, доктору наук, професору*.

Зазначимо, що прийнятним в реквізиті «адресат» є вживання імені та прізвища в короткій формі: *Івану Петренку*.

У тексті ж як складнику документа поширюється правило, зазначене вище. Як свідчать наведені приклади, неправомірне вживання форми

давального відмінка також є наслідком явища інтерференції (у цьому випадку – негативної). При чому, вона може бути як частковою, так і повною.

Розповсюдженням недоліком, що репрезентує порушення норм української літературної мови на граматичному рівні, є заміна кличного відмінка називним. Така «плутанина» як актуальна проблема професійного мовлення зумовлена, і це безсумнівно, наявністю в українській мові кличного відмінка і відсутністю його в російській. Варто сказати, що «варіантів» помилок щодо кличного відмінка – найбільше, що, власне, природно.

Якщо в українській граматиці родовий і давальний відмінки як категорії мають свої особливості, варіанти, (для родового: поряд із флексією - **а (-я)** характерна – **у (-ю)**); для давального – довга та коротка форми), відмінні від російської, то кличного в граматиці російської мови немає. Цей відмінок притаманний виключно відмінковій парадигмі системи української мови. При інтерференції норма російської мови (шість відмінків) переноситься на ґрунт української (повна інтерференція).

Зупинимося на найпоширеніших інтерферамах, зумовлених порушенням норм відмінювання іменників при вживанні кличної форми.

Як уже зазначалося, типовою помилкою є своєрідна «підміна» кличного відмінка називним. Наприклад, *пан депутат, маляр Петро, Іван Петрович, товариш генерал, друг Віталій, боєць, побратим, українець* замість нормативного варіанта *пане депутате, маляре Петре, Іване Петровичу, товаришу генерале, друже Віталію, бійцю, побратиме, українцю*.

Поряд із помилками такого характеру існують також інші недотримання граматичних норм. Так, чинний Правопис фіксує правило: у звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова[ПРАВОПИС , с. 96]: *добродію стороже, пане лейтенанте*. А помилкове вживання зустрічаємо в мовленні, коли одне із слів в називному відмінку, інше – в кличному: *добродій стороже, пан*

лейтенанте або *добродію сторож*, *пане лейтенант* (часткова інтерференція).

Така ж ситуація (часткова інтерференція) прослідковується і в звертаннях з двох лексичних одиниць, де одна – загальна назва, інша – власна. Порухення норм відмінювання іменників: *пане Петро, лікарю Віталій* або *пан Петре, лікар Віталію*. Нормативним же, відповідно до українського Правопису, буде варіант *пане Петре, лікарю Віталію*, оскільки загальноприйняте правило стверджує: у звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я [ПРАВОПИС, с. 96].

У межах цього виду порушення зустрічається також помилка в кличному відмінку, коли два слова – власні назви (ім'я, по батькові): *Наталіє Вікторівна, Володимире Іванович* або *Наталія Вікторівно, Володимир Івановичу*. Нормативний варіант, характерний для граматики української мови, *Наталіє Вікторівно, Володимире Івановичу* (Правопис фіксує: у звертаннях, що складаються з двох власних назв – імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка).

Інша ситуація з флексіями кличного відмінка у звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища. За правилом, [ПРАВОПИС, с. 96] форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне – прізвище: *полковнику Пертенку, пене Фецуку*, проте можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *полковнику Пертенко, пене Фецук*. Незважаючи на те, що для цього правила характерна варіативність, все рівно зустрічаються його порушення, на зразок, *полковник Петренку, пан Фецуку*.

Висновки. Отже, проаналізований мовний матеріал дозволяє стверджувати, що дотримання граматичних норм, як і будь-яких інших норм української літературної мови, є важливим чинником фахової мовленнєвої культури. Граматичні помилки, що виникли внаслідок інтерференції як

явище взаємодії українсько-російських міжмовних контактів, потребують ретельного відстеження і видалення в процесі мовленнєвої діяльності правників. Для підвищення і удосконалення мовної та мовленнєвої грамотності пропонуємо в обов'язковому порядку засвоїти норми Українського правопису в чинній редакції 2019 року, застосовуючи їх на практиці; пильно стежити за своїм мовленням, не допускаючи помилок; за наявності – відпрацьовувати порушення мовних норм; користуватися академічними словниками, а також довідковою і навчальною літературою, що репрезентує мовні норми сучасної української літературної мови.

Зважаючи на те, що причинами граматичних недоліків у мовленні є як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, то щодо останніх (елементарна мовна безграмотність, відсутність знань правил літературної мови) – усунути їх можна лише постійною працею над підвищенням рівня мовної і мовленнєвої культури, в основі якої лежать норми української мови. Передусім це стосується типових граматичних інтерферентних помилок, що характерні для професійного мовлення правників: порушення норм категорії відмінка (родового, давального, кличного) іменника чоловічого роду другої особи. Зафіксовано, що ненормативне вживання передусім керованих форм іменників пов'язано із власне українськими ознаками відмінкової парадигми: для родового відмінка – наявність поряд із закінченням **-а (-я)**, яке також характерне для російської мови, флексії **-у (-ю)**; для давального відмінка – функціонування паралельних форм – довгої і короткої (а в російській – лише одна); існування кличного відмінка (відсутність його – у російській). Таким чином, обізнаність із ймовірними граматичними помилками дозволить уникнути «плутанини» між українською і російською формами слів – найбільш типових порушень у професійно-мовленнєвій практиці.

Список літератури:

1. Масенко Л. Мовно-культурна ситуація в Україні (Соціопсихологічні чинники формування) // Дивослово. — 2001. — №10. — С. 7–10. 9.

2. Мацюк Р. Суржик для інтелігенції: довідник з історії найновішого поступу 1998 — 2001. — Л., 2002.
3. Сербенська О. Суржик: «низька мова», безлад чи мовна патологія? // Мовні конфлікти та гармонізація суспільства. Матеріали наук. Конференції 28-29 травня 2001 р. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002
4. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д.Пономарева. — 2-ге вид., перероб. — К.: Либідь, 2001.
5. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. — Л.: ПАІС, 2004
6. Вайнрайх. У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрах // Новое в лингвистике. — Вып. 6. Языковые контакты. — М. : Прогресс, 1972. — С. 25–30.
7. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов. К., 1974. 326 с.
8. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социоллингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. — М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. — 439 с.

РОЗДІЛ 4. КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

На сьогодні системні реформи в Україні, що підтверджують її статус як демократичної держави, мають на меті, поряд з іншими завданнями, модернізацію галузі права, де одним із першочергових питань є підготовка майбутнього висококваліфікованого представника юридичної професії. Сучасні потреби соціуму формують і одночасно висувають вимоги до ролі фахівця-правника в професійній діяльності, створюючи нові стандарти особистості, яка є носієм соціальних якостей свого суспільства. Зрозуміло, що передусім це – здатність ефективно виконувати завдання, уміння знаходити оптимальні рішення, надавати якісні послуги, мати високий рівень професійно-комунікативної культури, що, зі свого боку, формує позитивний імідж представників правової спільноти зокрема і України як держави, яку вони представляють, загалом. Особливої уваги з-поміж інших якостей фахівця, безумовно, заслуговує мовленнєва культура у своїх багатоаспектних характеристиках і проявах. Адже новітні стандарти професійної підготовки представників правової галузі вимагають оволодіння ними відповідними ознаками мовлення, які дозволяють забезпечити ефективність процесу професійно-комунікативної діяльності, що реалізується через практику ведення діалогу, проголошення публічних промов, добирання аргументів щодо власної позиції, роботи з текстами правового та політичного характеру, укладання документів, ведення справ з людьми різних професій і різного рівня культури. Таким чином, в аспекті сучасних тенденцій суспільства мовленнєва культура юриста відіграє провідну роль, а питання її розвитку та досконалості набувають неабиякої актуальності як під час процесу опанування фахом, так і безпосередньо у фаховій практиці.

Аналіз наукових публікацій засвідчує значне зростання інтересу дослідників до мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей фахівця в галузі юриспруденції. Нині питання формування й удосконалення

культури мовлення правників розглянуто в працях багатьох науковців. Так, Н.Артикуца (2018) вивчає нові шляхи мовної підготовки майбутніх фахівців-правників; Ю. Короткова (2019) висвітлює теоретичні аспекти поняття і структури культури мовлення юриста; Т. Гриценко (2010), Н. Марусич (2012), О. Семенов (2010) висвітлюють основні положення про мовні факти з погляду нормативності та функціональної доцільності в професійному мовленні; О.Юрчук (2017) розглядає ефективність комунікації правоохоронців в парадигмі інновацій; Л.Мацько (2007), І.Плотницька (2008) аналізують особливості фахової мови, а також її реалізацію в сучасних умовах; Ф.Бацевич (2004) досліджує формування мовленнєво-комунікативних умінь і навичок у здобувачів вищої освіти; Л.Барановська (2015), Г. Проценко (2014) аналізують формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців правоохоронної сфери; А. Токарська (2003) описує головні ознаки офіційно-ділового стилю мовлення правників; С. Циганій (2016) акцентує увагу на психологічних особовостях культури мови як складника професійного-правового спілкування працівників юридичної галузі та ін. У зазначених наукових розвідках панує думка, що саме на сучасному етапі розвитку суспільства виникає нагальна потреба в удосконаленні усіх напрямів правової діяльності, передусім мовленнєво-фахової. Незважаючи на те, що вивченню цієї актуальної проблеми присвячено значну лінгвістичних праць, багато аспектів лишилися поза увагою наукової площини.

Розглянемо питання мовленнєвої культури в професійній діяльності фахівців правової галузі знань на сучасному етапі розвитку України. З огляду на це варто з'ясувати зміст понять «культура мови», «культура мовлення», «культура професійного мовлення», «культура професійного мовлення правознавця» та особливості їх співвідношення; визначити основні ознаки культури мовлення; розкрити роль норм мови в ефективності фахового мовлення; обґрунтувати важливість формування (і водночас підвищення ролі) культури мовлення правників у професійній діяльності; виокремити

ключові проблеми культури мовлення, розкрити причини появи мовних помилок в мовленнєвому акті; подати типологію мовних норм, зазначивши факти порушення їх в мовленні фахівця; запропонувати раціональні шляхи вдосконалення мовлення та підвищення рівня мовної грамотності правників.

Культура мовлення як невід'ємний складник загальної професійної культури безпосередньо пов'язана із культурою мови. Ці поняття взаємозалежні, взаємообумовлені, вони доповнюють один одного, і, власне, можуть функціонувати за умови тотожної наявності. Формування мовної компетентності (здобуття навичок правильно говорити й писати, вмінням точно висловлювати свою думку) в подальшому сприяє виробленню ефективності мовленнєвої компетентності (уміння грамотно застосовувати отримані теоретичні знання на практиці) [Сукаленко, 2014].

Тому перш ніж перейти до визначення культури мовлення, передусім необхідно чітко окреслити поняття «культура мови». Узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників (В. Виноградов (1964), Н. Бабич (2003), О. Біляєв (2000), Л. Мацько (2007), М. Пентилюк (2011), О. Пономарів (1999), О. Семенов (2010) та ін.) щодо змісту цього поняття дає підстави стверджувати, що культура мови – це теоретична галузь знань, яка «на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування й кодифікації (уведення в словники й мовну практику)» [Мацько, 2007, с.6-7]. Мовленнєва ж культура, яка є об'єктом нашого дослідження, якраз і становить цю «мовну практику», в основі якої лежить функціональний аспект мови.

Існує багато визначень поняття «культура мовлення» в сучасній в науковій доктрині. Скажімо, на думку Т. Гриценко [Гриценко, 2010], культура мовлення – це система вимог, регламентацій стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній чи писемній). Натомість Н. Марусич [Марусич, 2012] наголошує на тому, що це загальноприйнятий мовний етикет, типові формули, які змінюються залежно від ситуацій спілкування,

від соціального стану, освітнього, вікового рівня тих, хто спілкується. О. Семенов [Семенов, 2010, с. 200] під культурою мовлення розуміє «нормативність і доцільність викладу інформації, тобто філологічне і психолог-педагогічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації». З. Мацюк [Мацюк, 2005, с. 52], об'єднуючи вищезазначені варіації інтерпретацій, тлумачить це поняття як «дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів; точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету». Попри різні визначення усі дослідники одностайно наголошують на тому, що культура мовлення – це «досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови, добираючи останні відповідно до мети й ситуації спілкування» [Короткова, 2019, с. 144].

Щодо культури професійного мовлення, термінологічної одиниці, яка входить в семантичне поле «культура мовлення», то – це складник загальної професійної культури, своєрідна інтегративна якість особистості, що проявляється в досконалому володінні нормами літературної мови та вміннях їх правильного, точного, доцільного застосування у фаховому писемному та усному спілкуванні, позитивному особистісному ставленні фахівця до мовленнєвої діяльності як складника успішної професійної самореалізації [Клименко, 2017]. Тобто культура професійного мовлення визначається тими ж самими ознаками, як і культура мовлення, але у фаховій діяльності.

Зі свого боку, інтерпретація поняття «культура професійного мовлення» дозволяє вивести формулювання культури професійного мовлення правника, яку у своїй роботі розглядаємо як уміння використовувати мовні засоби (в сукупності базових знань), відповідно до норм літературної мови та мети спілкування, як усного, так і писемного, у діяльності представників галузі юриспруденції.

Вищезазначене дає підстави простежити таку закономірну послідовність: *культура мови* → *культура мовлення* → *культура професійного мовлення* → *культура професійного мовлення правознавця*, яка прослідковується як ієрархічна модель у своїй наступності, нерозривності, взаємозумовленості та взаємозалежності.

Так, *культура професійного мовлення правознавця* не можлива без наявності загальної *культури професійного мовлення*, яка а свою чергу, не реалізовується без вироблення *культури мовлення*, а остання, оскільки чітко ґрунтується на початковому елементі ланцюга – *культурі мови*, є практичним його впровадженням. Небезпідставно першим компонентом у цьому ланцюгу є культура мови, адже без знання мови (що лежить в основі культури мови) не можлива ефективна реалізація мовлення взагалі як такого, у тому числі і професійного, і мовлення правознавця зокрема. При цьому, чим вищий рівень культури мови, тим досконаліша культура професійного мовлення правознавця. Як бачимо, здійснення висококультурної мовленнєвої діяльності можливе лише за умов бездоганної мовної грамотності.

Вивчаючи питання культури мовлення правника (дієвого втілення мовних знань), необхідно також з'ясувати: які саме якості визначають сформованість культури мовлення фахівця. Зауважимо, що вчені, які досліджують це питання (О. Семенов (2010), Т. Окуневич (2016), Н. Бабич (2003), А. Коваль (1982), М. Пентилюк (2011), М. Пилинський (1976), Ю. Короткова (2019) та ін., попри різну зазначену ними кількість, виокремлюють в основному такі якості (ознаки) культури мовлення фахівця: правильність, точність, логічність, ясність, чистота, лаконічність, доцільність. Так, *правильність мовлення* полягає в доцільному використанні тих чи інших граматичних форм, синтаксичних структур у певному контексті; *точність мовлення* – у чіткій відповідності значення слів предметам, діям, ознакам або явищам дійсності; *логічність мовлення* – у способі організації тексту, його композиції, у правильності побудови словосполучень, речень, у точності вживання слів, у змістовних зв'язках

мовних засобів, які виражають відношення між частинами й компонентами думки; *чистота мовлення* – у відсутності позалітературних елементів (діалектизмів, суржикових утворень); *лаконічність мовлення* – у ясному, чіткому і стислому викладення змісту тексту; *доцільність мовлення* – в такому доборі й організації мовних засобів, які роблять мову відповідною меті та змісту тексту та комунікативній ситуації [Плотницька, 2008].

При цьому, характерною рисою, яка простежується в усіх зазначених якостях, є нормативність. Дослідники зазначають, що нормативність як один із аспектів, у яких проявляється культура мовлення, полягає у дотриманні загальноприйнятих стандартів, правил усного і писемного мовлення: правильне наголошування, інтонування, слововживання, словоформа, будова речень, діалогу, тексту тощо [Марусич, 2012]. І зрозуміло, що якості культури мовлення, зазначені вище, можна набути за умови бездоганного володіння мовними нормами, які характеризуються стабільністю, стійкістю та традиційністю, необхідними для природного функціонування мови.

Унормованість літературної мови передбачає наявність усіх сталих норм, які мають соціальний характер: з одного боку, норми створюються людьми на підставі реальних суспільних законів і за потреб самого соціуму, з іншого – вони є обов'язковими для всіх носіїв мови суспільства, у якому ця мова функціонує. Тому, вочевидь, прийняте в лінгвістичній літературі визначення: «мовна норма» – це сукупність найбільш стійких, традиційних елементів системи мови, історично відібраних і закріплених суспільною мовною практикою; сукупність колективних реалізацій мовної системи, прийнятих суспільством на певному етапі його розвитку й усвідомлених ним, як правильні, зразкові [Кочерган, 2006], – яскраво демонструє роль мовної норми у формуванні культури мовлення, практичній реалізації мови в мовленнєвій діяльності через наявні в суспільстві вимоги щодо вимови, слововживання, граматичної узгодженості тощо. Крім того, варто зазначити, що мовна норма – це не просто пасивний теоретичний зразок, а «зразок

суспільного спілкування носіїв мови у певний період розвитку мови і суспільства» [Єрмоленко, 2004, с.420].

Як бачимо, рівень культури мовлення, беззаперечно, залежить від ступеня відповідності мовним нормам мовленнєвого акту. Комунікативний складник діяльності фахівців галузі юриспруденції, мабуть, найбільш (з-поміж інших професійних середовищ) підпорядкований дотриманню мовних норм. І це очевидно, оскільки представник правової галузі «стоїть на стражі закону», сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства і держави. Зрозуміло, що від грамотного формулювання продукту мовленнєвої діяльності правника – тексту, відповідно до норм сучасної літературної мови – залежить доля, а іноді й саме життя як окремої людини – соціальної одиниці, так і країни загалом. Юрист як фахівець на сьогодні у підвищенні й утвердженні свого соціального статусу, а також у підвищенні статусу України як європейської держави повинен нести відповідальність за своє мовлення, якість якого залежить, зі свого боку, від мовної обізнаності. Порухення мовних норм у мовленні не тільки може спричинити наявність помилок, і як результат – неграмотного мовлення, а й зумовити певні серйозні суспільні наслідки юридичного характеру. Тому сьогодні на мовну підготовку представників галузі права покладено великі обов'язки, оскільки «ця професія належить до числа так званих «лінгвоінтенсивних», а юридична діяльність – до сфери підвищеної мовної відповідальності» [Перцева, 2016, с.124].

Крім того, сучасні стандарти українського суспільства, які висувають вимоги до конкурентоспроможності фахівців у галузі права завдяки високому рівню мовленнєвої культури, мають правові підстави. Законодавче підґрунтя цього питання відображено в низці нормативних документів, положення яких обов'язкове для виконання. Із набуттям чинності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №2704-VIII від 25.04.2019 (2019) держава ставить до правників умови обов'язкового дотримання мовних норм у мовленні (як усному, так і

писемному), порушення яких тягне за собою, відповідальність, установлену Законом (п. 6. ст. 1., ст. 9, п.1 ст. 13.).

Звернемо увагу, що у цьому контексті особливого значення набуває проблема оволодіння правниками мовними норми (і їх застосування в мовленнєвій практиці), що дозволяє їм – представникам галузі права – здійснювати ефективне професійне спілкування в юридичній діяльності. Проте складність опанування цими нормами не повинна спричинити їх ігнорування, оскільки дотримання правил літературної мови є показником висококультурного мовленням, і, зі свого боку, запорукою ефективної професійної діяльності юриста загалом. Вільне володіння мовою в її усній і писемній формах «багатством словникового складу, орфографічними й пунктуаційними навичками, готовність до продуктивного спілкування з різними категоріями громадян є не лише показником загальної культури особистості юриста, а й запорукою його успіху в професії, на сучасному ринку праці» [Короткова, 2019, с.142].

Подолання недоліків, пов'язаних з порушеннями правил літературної мови, передусім – це одночасно усвідомлення та засвоєння особливостей відповідних норм на всіх рівнях мовної системи, а також апробування у мовленнєвій фаховій практиці набутих теоретичних основ.

Оскільки в культуромовній парадигмі мовна норма, на думку дослідників, є основною категорією [Єрмоленко, 2004] – розглянемо конкретно мовні норми, порушення яких часто зустрічаються у мовленні представників юридичної галузі, а також проаналізуємо типові помилки, виявленні в процесі спостереження. Приклади подаємо в словосполученнях – відрізках мовленнєвого акту професійного спрямування.

Однією із ознак дотримання норм мови, або нормативності мовлення, є відповідність процесу говоріння акцентуаційним нормам літературної мови, які регулюють правила наголошування (нормативний словесний наголос). Основними причинами порушення норм наголосу в українській мові є змішування рухомого і нерухомого наголосів (які характерні для української

мови), вплив діалектної форми мови та інших мов, зокрема російської. Проте нерідко трапляється, що порушення нормативності в мовленні, яке водночас і порушує його, є, власне, «мовні безграмотність та неохайність» [Головащук, 1995, с.22].

Найхарактерніші випадки порушення норм наголошування обумовлені так званім процесом «калькування» (вживанням російського варіанту наголосу в українській мові) зустрічаємо в таких іменниках: *судові засіда'ння, визнання' вини, некоректні запиту'вання, його ві'тчизин, опікуватися дітьми'*. Натомість правильний, літературний варіант буде такий: *судові засі'дання, визна'ння вини, некоректні запита'ння, його вітчиз'ин, опікуватися ді'тьми*. Активно трапляються випадки, які репрезентують порушення акцентологічної норми, і в прикметниках: *пільгове житло, судове рішення, експертна комісія*. Порівняймо для прикладу нормативний варіант, що демонструє характерні риси наголосу, притаманні системі української мови: *пільгове' житло, судове' рішення, експе'ртна комісія*. Помилки в професійному мовленні із порушенням правил вимови допускають також і в дієслівних одиницях: *не'сти відповідальність, дове'сти правомірність, закі'нчити справу*. При цьому репрезентують нормативність мовлення ті варіанти, які фіксує орфографічний словник: *нести' відповідальність, довести' правомірність, закінчи'ти справу*,

Предметом посиленої уваги в мовленні юристів, зокрема письмовому, є також **орфографічні норми** – система загальноприйнятих правил про способи передачі мови на письмі. Орфографічна грамотність забезпечується через дотримання єдиних загальноприйнятих правил написання слів разом, окремо, через дефіс, з великої чи з малої букви та ін. Наслідки порушень орфографічних норм (передусім у зв'язку з відсутністю ґрунту теоретичних знань) можна продемонструвати такими ілюстраціями: *основний Закон (Основний закон), Конституційний суд України (конституційний суд України); Державний герб України* (правила написання власних назв);

політична кон'юнктура (кон'юнктура), викрити бракон'єра, наслідок ін'єкції (ін'єкції) (правила написання слів з апострофом та м'яким знаком); *приорітети (приоритети) держави, процес емміграції* (правопис іншомовних слів). Нормативний же варіант можемо знайти у відповідній літературі, яка фіксує правописні норми – орфографічний словник, Український правопис, довідкові та навчальні видання: *Основний Закон, Конституційний Суд України, Державний Герб України; політична кон'юнктура, викрити бракон'єра, наслідок ін'єкції; пріоритети держави, процес еміграції.*

Провідну роль в мовленні фахівця відіграють **лексичні норми**, які встановлюють правила слововживання (вживання слова відповідно до його значення). На жаль, функціонування переважної більшості кальок в українській мові обумовлено інтерференційними тенденціями внаслідок тривалих українсько-російських міжмовних взаємин. Так, порушення лексичних норм спостерігаємо в таких прикладах: *копія вірна, у даній статті, співставляти факти, важливе міроприємство, прийняти вірне рішення, випуска із протоколу, діюче законодавство.* Проте тлумачний словник української мови демонструє зовсім іншу лексичну валентність, яка і повинна фіксуватися в мовленні як нормативна: *згідно з оригіналом, у цій (запропонованій) статті, зіставляти факти, важливий захід, прийняти правильне рішення, витяг із протоколу, чинне законодавство.* Або ж порушення лексичних норм через вживання плеоназмів (надмірність інформації), наприклад: *повний кворум, потенційні можливості, свій індивідуальний графік, моя автобіографія,* причиною чого є недосконале розуміння семантики слів. Правильний же варіант, який демонструє нормативність лексики: *кворум, потенції або можливості, індивідуальний графік, автобіографія або моя біографія.*

Не менш важливе значення в оволодінні мовою і застосуванні її в мовленнєвій практиці мають **морфологічні норми** – норми правильного вживання відмінкових закінчень, родів, чисел, ступенів порівняння та ін.

частин мови. Інтерфедеми, що функціонують на рівні граматики, ще більш небезпечні, ніж лексичні. Граматичний суржик шкідливий тим, а він стосується будови мови, що втручається у внутрішню систему мови. «Таке втручання дестабілізує основні закономірності функціонування мови, руйнує підвалини, на яких надбудовується уся складна структура загальноприйнятих мовних правил та законів» [Сухомлин, 2009, с.283]. Не завжди пересічний слухач або читач може розпізнати граматичні інтерфедеми, наприклад: *за відсутності адресату, внести до журналу реєстрації, внесення змін до нормативного акту* (іменники чоловічого роду родового відмінка); *у кількості п'ятидесяти осіб, стам двадцяти п'ятьом особам* (числівники в родовому і давальному відмінках); *у залежності від обставин, у відповідності до розпорядження, згідно закону* (прийменникові конструкції); *самий важливий документ, найбільш доцільніше рішення* (ступені порівняння прикметників). Проте фахівець юридичної сфери, який прагне до удосконалення культури свого мовлення, безсумнівно не має права на помилку. Тим паче, що лексикографічні, зокрема граматичний словник, і довідкові видання надають можливість віднайти нормативний варіант: *за відсутності адресата, внести до журналу реєстрації, внесення змін до нормативного акта* (іменники чоловічого роду родового відмінка); *у кількості п'ятдесяти осіб, ста двадцяти п'ятьом особам* (числівники в родовому і давальному відмінках); *найважливіший документ, найбільш доцільне рішення* (ступені порівняння прикметників); *залежно від обставин, відповідно до розпорядження, згідно із законом* (прийменникові конструкції).

Як бачимо, прогалини у професійному мовленні, зумовлені порушенням норм літературної мови через відсутність знань, спричиняють унеможливлення ефективного здійснення безпосередніх функцій мови в процесі мовлення. Крім того, недостатність мовної компетенції і, як наслідок – культури мовлення, помітно знижує рейтинг правника як фахівця, позбавляючи його професійної перспективи.

Для формування, підвищення і удосконалення мовленнєвої культури фахівців юридичної галузі знань пропонуємо: в обов'язковому порядку засвоїти норми Українського правопису в чинній редакції 2019 року і керуватися ними в професійному мовленні; виробити вміння аналізувати своє мовлення щодо нормативності/ненормативності; постійно користуватися словниками (філологічними, енциклопедичними), довідниками, посібниками, навчальною літературою; читати якісну україномовну літературу (наукову, фахову, художню); брати участь у заходах, де можна отримати мовну продукцію високого рівня (лекції, семінари, конференції тощо); введення до нормативного навчального плану закладів вищої освіти спеціальних навчальних дисциплін, а також відповідних тем до навчального курсу післядипломної освіти у підвищенні кваліфікації осіб, які вже мають юридичний фах.

Звичайно, шляхів удосконалення культури фахового мовлення правника багато, проте результат залежить від щоденної клопіткої праці над собою, свідомого відповідального ставлення до своєї професійно-мовленнєвої діяльності, яка має соціальне значення. З цього приводу слушно зауважує відомий мовознавець О. Пономарів: «До тих, хто лише починає дедалі активніше розмовляти по-українському, слід виявляти поблажливість і пробачати їм мовні огріхи. Однак є люди, які не мають права на помилки,... бо їхнє слово повинно бути взірцем для решти громадян України» [Пономарів, 1999, с. 10]. Певна річ, фахівці-юристи, які представляють інтереси держави і, власне, саму державу, мусять бути носіями зразкової мови як показника зразкової фахової культури.

Отже, представлений матеріал дає підстави стверджувати, що удосконалення мовленнєво-професійної підготовки фахівців на сьогодні стає пріоритетним напрямом у реформуванні кадрової політики правової галузі, а мовленнєва культура як елемент моделі сучасного стандарту професіоналізму є професійного та загального висококультурного рівня. Вивчення особливостей понять «культура мови», «культура мовлення»,

«культура професійного мовлення», «культура професійного мовлення правознавця» дозволяє зробити висновки, що вони взаємопов'язані, взаємозалежні та взаємозумовлені. Серед ознак, які характерні для культури мовлення юриста, провідне місце займає нормативність, оскільки порушення мовних норм не тільки утруднює комунікацію, а й спричиняє негативні наслідки юридичного характеру. Володіння ґрунтовними теоретичними знаннями літературної мови дає підстави ефективно реалізувати професійно-мовленнєву діяльність. Розглянувши ключові проблеми мовлення, встановлено, що основними причинами появи мовних помилок в мовленнєвому акті є відсутність відповідних знань з мови (мовна необізнаність), а також соціолінгвістичний процес інтерференції. Проаналізувавши типологію мовних норм (акцентуаційні, орфографічні, лексичні, граматичні) і факти порушення їх в мовленні фахівця, запропоновано доцільні способи підвищення рівня мовленнєвої культури професійної діяльності юриста, зорієнтованих передусім на опанування правилами літературної мови. Проаналізувавши значення мовної грамотності як професійно значимої якості особистості в проекції на фахову діяльність, ще раз підкреслимо, що культура професійного мовлення правознавця – запорука успіху фахівця, фахової сфери, сучасної держави.

Література:

1. Артикуца Н. В. Фаховоорієнтовані мовні дисципліни в системі вищої юридичної освіти: традиції та інновації. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018 С.21-24
2. Бабич Н. Д.. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібн. Львів: Світ, 2003. 432 с.
3. Барановська Л. В., Циганій С. О. Культура мови як складова культури професійно- правового спілкування працівників юридичної галузі.

- Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. 2015. № 6. С. 23–25.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2004. 344 с
  5. Біляєв О.М. Про культуру мовлення вчителів-словесників, учителів загалом і не лише словесників *Урок української*. 2000. №. 1. С. 23–27.
  6. Виноградов В. В. Проблемы культуры речи и некоторые задачи русского языкознания. *Вопросы языкознания*. 1964. № 3. С. 3–9.
  7. Головащук С. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ: Либідь, 1995. 192с.
  8. Гриценко Т.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ: Центр учбової літератури. 2010. 624 с.
  9. Єрмоленко С.Я. Норма мовна. Українська мова: Енциклопедія / В.М. Русанівський. Київ: Українська енциклопедія. 2004. С.420–421.
  - 10.Клименко С. І. Формування культури професійного мовлення майбутніх учителів украї- їнської мови та літератури у процесі фахової підготовки: дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 285 с.
  - 11.Коваль А. П. Культура ділового мовлення: Писемне та усне ділове спілкування Київ: Вища школа, 1982. 287 с.
  - 12.Короткова Ю.М. Поняття структури і культури мовлення юриста. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С.142-149.
  - 13.Кочерган М.П.Загальне мовознавство. Київ: ВЦ Академія, 2006. 463 с.
  - 14.Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посібн. Київ: Ви- давничий центр «Академія», 2007. 360 с.
  - 15.Мацюк З. Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: навч. посібн. Київ: Каравела, 2005. 245 с.
  - 16.Марусич Н.Ю. Українська мова за професійним спрямуванням. Культура професійного мовлення. навч. посіб. Київ, 2012. 236 с.
  - 17.Окуневич Т. Культура мовлення як основа професійного становлення майбутнього вчителя-словесника *Науковий вісник Миколаївського*

національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія:
Педагогічні науки. 2016, № 4С.274-279

- 18.Пилинський, М. М. Мовна норма і стиль Київ: Наукова думка, 1976, 288 с.
- 19.Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Київ: Ленвіт, 2011. 256 с.
- 20.Перцева В. А., Шкуропатська Д. В. Мовна компетенція майбутнього юриста. *Україна на шляху державотворення. Збірник наук. праць.* Київ. 2016. С.124–126.
- 21.Плотницька І.М. Ділова українська мова: навч. посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 256 с.
- 22.Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: навч. посібн. Київ: Либідь, 1999. 240 с.
- 23.Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посібн. Київ: ВЦ Академія, 2010. 216 с.
- 24.Стратулат Н.В, Проценко Г.П. Виховний та навчальний аспекти у викладанні української мови для правоохоронців. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи:* матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф., присвячена Дню української писемності та мови (28 лист. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С.124-127.
- 25.Сукаленко Т. М., *Формування культури мовлення у сфері професійної діяльності економіста.* Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. 2014. Вип. IV. С. 94-101.
- 26.Сухомлин О. Проблема суржику в контексті мовної толерантності журналіста *Вісник Львівського університету.* Вип. 32. 2009. С. 282–291.
- 27.Токарська А. С. Культура фахового мовлення правника: навч. посіб. А – Львів: Світ, 2003. 232 с.

- 28.Циганій С.О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів під час фахової підготовки. Методичні рекомендації. Київ: НАУ, 2016. 36 с.
- 29.Юрчук О. Ф., Комунікативна компетентність правника в парадигмі інновацій. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017, С.31-33

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Із Конституції України випишіть статті, що визначають статус державної мови та порядок використання державної й інших мов на території України. Поміркуйте, чи варто такі питання фіксувати в Основному Законі України? Чому?

Завдання 2. З поданими словами складіть зв'язний текст фахового спрямування:

Свобода світогляду та віросповідання, система місцевого самоврядування, соціальний захист, непрацездатність, безробіття, малозабезпеченість, соціальні стандарти, суддя, апеляційний суд.

Завдання 3. У запропонованому мікротексті розставте розділові знаки:

Мова і право є формами суспільної свідомості та впливають і взаємно збагачують один одного. І право і мова мають ідеальну та матеріальну форми мова через мовлення право через нормативний правовий акт. Мова і право є соціальними нормативними системами що виступають регуляторами поведінки індивіда в суспільстві. Загальним у цих соціальних феноменів є властивості нормативності ієрархічності та системності.

Завдання 4. Вкажіть варіант правильного словосполучення:

приказ на звільнення - наказ на звільнення – приказ про увільнення – наказ про звільнення; зафіксоване вимагательство – зафіксоване вимагання; отпуск по хворобі – отпуск за хворобою – відпустка через хворобу – відпуску по хворобі – відпустка у зв'язку з хворобою; по порученню майора – за дорученням майора – за порученням майора; татуїровка на спині – татуювання на спині; лічний обшук – особистий обшук – власний обшук.

Завдання 5. У чому переваги і недоліки, на вашу думку, Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»?

Завдання 6. Визначте функціональні стилі, які вживаються у наведених нижче текстах, охарактеризуйте їх особливості:

А. «Розвиток медіатехнологій загострив питання, пов'язані з професійною етикою правознавців. У зв'язку з цим Американська асоціація юристів провела конференцію, присвячену правилам професійної поведінки в соцмережах, блогах і т.д.

Роберт Амброджі, американський адвокат і журналіст, що пише про право і технологіях, на сторінках видання Law Technology News, пропонує декілька порад про те, як правильно вести себе юристу в різноманітних соціальних мережах.

1. Незмінність правил. Юрист повинен застосовувати правила професійної етики, яка діє поза віртуального простору, і в Інтернеті також.

2. Збереження таємниць клієнта. Юристи не повинні писати в блогах і соцмережах про власних клієнтів або справах, якщо мова не йде про деталі, які відомі публіці за відкритими джерелами».

Б. «Норми процесуального права визначають юридичні засоби і порядок діяльності щодо здійснення та захисту норм матеріального права, тобто процесуальне право складають правові норми, що регламентують порядок, форми і методи реалізації прав і обов'язків, встановлені у нормах права. Це — адміністративно-процесуальне право, цивільно-процесуальне право, господарсько-процесуальне право, кримінально-процесуальне право та деякі ін.

Галузі матеріального права входять до складу як публічної, так і приватної частин права. Галузі процесуального права входять до публічної частини права, і процесуальні відносини існують за наявності суб'єктів влади».

В. «Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її

континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом».

Г. «...Захарченко І.П. працює головним економістом відділу заробітної плати та соціально-трудових відносин обласного управління праці та соціальних питань з березня 1994 року. за короткий час набув досвід аналітичної роботи з питань праці і трудових відносин, володіє умінням грамотно, аргументовано і коротко викладати і оформляти документи. Працює творчо, вміє бачити і зосереджуватися на головному.

Звертає увагу на поліпшення методів роботи. Конкретно займається питаннями реалізації цільової комплексної програми підвищення ефективності використання трудових ресурсів області, запровадження передових форм організації праці...».

Завдання 7. Знайдіть правильне твердження:

- а) текст – це сукупність речень;
- б) текст – це структура, замкнене організоване ціле, в межах якого знаки створюють систему;
- в) текст – це звукове і графічне втілення професійної діяльності;
- г) текст – це вища і незалежна мовна цілісність.

Завдання 8. Тексту не властива така ознака:

- a) зв'язність;
- б) цілісність;
- в) діалогічність.

Завдання 9. Закінчіть речення:

Художній стиль використовується у... Його жанри – це ...

Науковий стиль використовується у... Його жанри – це ...

Офіційно-діловий стиль використовується у... Його жанри – це ...

Публіцистичний стиль використовується у... Його жанри – це ...

Розмовний стиль використовується у... Його жанри – це ...

Завдання 10. Назвіть мовні засоби наукового стилю.

Завдання 11. До якого підстилю наукового стилю належать такі жанри, як книги, статті в науково-популярних виданнях?

Завдання 12. Продовжіть думку:

Основне призначення наукового стилю ... .

Завдання 13. Як ви вважаєте, чи правильно вжиті словосполучення?

Запропонуйте правильний варіант:

в якості самостійних аспектів необхідно відзначити вживання слів; це зумовлює філологічну грамотність правознавців; ділові документи; це зумовлено економічною кризовістю; правозастосовчий акт; доказанність фактичної сторони справи

Завдання 14. виправте помилки, пов'язані з неправильним уживанням слів і термінів:

семінарські заняття, учбова частина, сьогоднішній день, мій власний погляд, моя власна думка, моя особиста справа, моє особисте враження захисний імунітет, народна демократія.

Завдання 15. Назвіть мовні засоби офіційно-ділового стилю.

Завдання 16. До якого підстилю офіційно-ділового стилю належать такі жанри, як звіти, плани?

Завдання 17. Продовжіть думку:

Основне призначення офіційно-ділового стилю ... .

Завдання 18. Проаналізуйте особливості законодавчого підстилю, що наявні в текстах статей Конституції України:

Стаття 30. *Кожному гарантується недоторканність житла.*

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Стаття 63. *Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.*

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Завдання 19. Зробити лінгвостилістичний аналіз текстів Конституції

України, законів, кодексів (на вибір).

Завдання 20. Визначте, до якого стилю належить текст. Змініть текст так, щоб він відповідав адміністративно-канцелярському підстилю офіційно-ділового стилю:

Жила собі бабуся. Всього цінного, що встигла надбати за життя, була її квартира. Вирішила вона цю квартиру приватизувати. Але ж що ж вона сама – стара, безсила та в новітніх законах абсолютно необізнана – могла зробити? Поталанило – знайшлись “добрі люди”, допомогли бабусі з приватизацією. Тут би й щасливий кінець, ... але зникла бабуся. Близьких родичів у неї не було, але з часом занепокоїлись і далекі – кинулись шукати, звернулись до міліції. Згодом правоохоронні органи відшукали стару. А точніше не її саму, а вже тільки могилу на кладовищі. Похована вона була без відома родичів, а заповіт на квартиру скласти чомусь не встигла. Квартира ж виявилась давно проданою. Тими ж, до речі, “добродіями”, котрі допомогли з її приватизацією. І добродії ці зникли безслідно та зовсім не прагнуть зустрітися з міліцією, незважаючи на велике бажання останньої. Чи сама бабуся померла, чи їй “допомогли”, - покаже слідство. Але збігу різних обставин у цій історії щось забагато. Тому й порушено за цим випадком кримінальну справу...

Завдання 21. виправити помилки, пов’язані з неправильним уживанням юридичних термінів:

припинити карну справу, жалоба потерпівшого, ні при яких обставинах, знайти ознаки злочину, відновлення судового слідства, преступна бездіяльність, стоячий на узбіччі міліціонер, нанести збитки, по місцю проживання характеризується позитивно, доказ має відношення до кримінальної справи, іскова давність, вивчення досвіду по розгляду кримінальних справ, по підозрі у вчиненні злочину.

Завдання 22. Чи правильно ми говоримо? виправте, де треба, помилки:

рядом з іншими, перевірка документів, при допомозі, одобрити рішення, піднімати питання, по ініціативі, не дивлячись на обставини, здавати екзамен, ні який клієнт не повірить, що ...; маса цікавий питань, на поминати про зустріч, грошові засоби, нести втрати, в заключення скажу, другим разом буде краще, відложити засідання, відповідати по бажанню, поїхав по призначенню, прошлого року в травні місяці, проводити міроприємства, самий активний вкладчик, це являється прикладом, поштовий перевод, це визиває заперечення, говорити на українській мові, визивати

Завдання 23. Відредагуйте наведені висловлювання відповідно до законів милозвучності української мови: *в будь-який час, співрозмовник взяв гору, треба негайно уживати заходів, в глибині душі, в таких випадках, згідно з спеціалізацією, в пропозиції просимо зазначити повну назву специфікації.*

Завдання 24. Поставте наголос у поданих словах. Які з них можуть мати дублетний наголос?

позивач, позов, договір, помилка, відомість, зокрема, судовий, господарський, безгрошовий, оглядач, випробування, перепустка, доповідач, випадок, подання, засідання, зібрання, каталог, судово-експертний, субсидування.

подив.

Завдання 25. Замість крапок, де потрібно, поставте пропущені букви:

без...акон...ість, затриман...я, ім...унітет, населен...ість, начищен...ий, небез...ахисн...ий, небоєздатн...ий, обез...броєн...ий, випробуван...я, обстежен...ий, оснований...ий, від...ілен...я поліції, переконан...я, рятівн...ий, перекрит...я, на перехрест...і доріг, пограбуван...я, озброєн...я

Завдання 26. Замість крапок, де потрібно, напишіть пропущені букви:

побоюван...я, без..акон...ість, освітлен...ий провулок, від...інок, відчут...я, переобран...я, рятівн...ий, самознищен...я, писемн...ість, письмен...ість, піклуван...я, подорож...ан...я продуктів харчуван...я, полонен...ий, порушен...я правил бе...пеки, пошкод...ен...я, присуд...ен...я зван...я

Завдання 27. Замість рисок, де треба, поставте апостроф:

б/юро, п/ятиденний, сеньй/ор, б/юрократія, прив/язати, к/ювет, пред/явлення, обстріл/яний, нез/ясований, нез/явлення, в/язень, під/їзд, підй/ом, з/ясовувати, кар/ера, р/яд, бракон/єрство, бо/єприпаси, присво/їти, евакуац/ія, об/єднання, пів/яблука, дит/ясла, ін/єкція, нез/ясований, пан/європейський

Завдання 28. Запишіть слова з м'яким знаком в одну колонку, без м'якого знака – в іншу

міл...йон, могут..ній, шість...надцят..., вони сміють...ся, дос...є, порт...ера, сміливіст..., низен...кий, плач..., розкіш..., змагаєш...ся, календар..., громадян...ство, гордіст..., с...огодні, між ін...шим, учас...т..., будуєт...ся, республікан...с...кий, фол...ксваген, волин...с...кий, беззаконність... , в`язен..., Амудар...я, нез...ясований, тер...єр, вони п...ють...

Завдання 29. Виберіть правильний варіант:

Гельсінкі – Хельсінкі, Йоганнесбург – Йоханесбург – Йоганнесбург, Тиціант – Тициант – Тиціан, Ціцерон – Цицерон – Цицирон – Ціцірон, дезінтеграція – дезинтеграція, Чикаго – Чикаго, жури – жури, Сицилія – Сицілія – Сіцілія, Тибет – Тібет, Цюрих – Цюріх, Крит – Кріт

Завдання 30. Подайте правильний варіант речення:

1. Заяв і клопотань від учасників слідчої дії не надходило - Заяв і клопотань від учасників слідчої дії не поступало. 2. На полках серванта наявні відбитки

пальців - На полицях серванта наявні відбитки пальців. 3. Йому роз'яснено відповідальність про завідомо неправдивий донос по ст. 177 КК України - Йому роз'яснено відповідальність про завідомо неправдивий донос за ст. 177 КК України. 4. За дачу завідомо неправдивих показань наступає кримінальна відповідальність за ст. 179 КК України - За подання свідомо неправдивих показань наступає кримінальна відповідальність по ст. 179 КК України - За подачу завідомо неправдивих показів наступає кримінальна відповідальність за ст. 179 КК України.

Завдання 31. Перекласти українською мовою юридичні терміни:

содержать состав преступления, вышестоящий суд, давать свидетельские показания, при нанесении ущерба, рассмотрение хозяйственных споров, предварительное следствие, завещать имущество, заверение копии документа, заводит ссору, одиночное заключение, задержание преступника, меры административного воздействия, наличие состава преступления, вооруженное нападение, ограничение правоспособности.

Завдання 32. Поясни вживання паронімів, увівши їх у словосполучення:

свідоцтво - свідчення, особистий – особовий, приводити –призводити, обшукати – ошукати, погрожувати – загрожувати, на протязі – протягом, декваліфікація – дискваліфікація, спір - суперечка.

Завдання 33. Замінити виділені слова й словосполучення синонімічними:

Розслідування доручили вести Ковальову; Інспектор кримінального розшуку з`ясував, де живуть родичі підозрюваного; Виявляється, що усі ці місяці Петиренко переховувався у своїй знайомій; Незнайомець зробив намір піти.

Завдання 1. У поданому тексті знайдіть терміни і поясніть їх значення.

Право як система правових норм, утілених в законодавстві, здатне відтворювати об'єктивну реальність за допомогою існуючих у ньому

моделей правових відносин. Відтворюючи особливим способом суспільне буття, право як у формі законодавства, так і у формі правосвідомості акумулює знання про різні сторони соціально-економічної дійсності, відображає зміни, що відбуваються в суспільстві, фіксує загальні принципи поведінки суб'єктів господарських та інших сфер діяльності, політичну структуру суспільства, характер функціонуючих економічних відносин.

Завдання 34. З поданими словосполученнями складіть речення:

мотивувальна частина, апеляційний суд, цивільна справа, розглянути матеріали, притягнути до відповідальності, судове рішення, виконавчий лист.

Завдання 35. Поясніть юридичні терміни, складіть з ними речення:

ухвала, вирок, рішення, апеляція, адвокат, амністія, вердикт, обвинувач, де-юре, ембарго, касація, конфіскація, санкція, арбітраж, експертиза, ратифікація, алібі.

Завдання 36. Дайте визначення понять за законодавчими актами:

конфіскація (за ст. 354 ЦК України); юридична особа (за ст. 80 ЦК України); право інтелектуальної власності – (ст. 418 ЦК України); об'єкти цивільних прав (ст. 177 ЦК України); покарання (ст. 50 КК України); штраф (ст. 53 КК України); хабар (ст. 368 КК України); трудовий договір (ст. 21КЗпПУ).

Завдання 37. Зробіть класифікацію юридичних термінів:

попереднє розслідування, пред'явлення обвинувачення, речові докази, огляд місця події, органи дізнання, прокуратура, винесення ухвали, арбітражний розгляд, слідчий експеримент, нагляд, підозрюваний, слідчий, позовник, судові дебати, показання свідків.

Завдання 38. Знайдіть відповідники українських юридичних термінів:

признать особо опасным, изъять украденное имущество, пресечь преступление, мера пресечения, соглашение - сделка, материально ответственные лица, один из супругов, истечение срока, по истечении срока - после окончания срока.

Завдання 39. Перекладіть усталені прийменникові конструкції з російської мови українською:

по закону, отпуск по болезни, по подозрению в (чем), соответственно приказу, в адрес, на протяжении года, в защиту, согласно приказу, по требованию, под редакцией, меры по ликвидации последствий, приказ по университету, по поручению, по инициативе слушателей, кружок по изучению украинского языка, курс лекций по уголовному праву.

Завдання 40. Напишіть іменники чоловічого роду однини у родовому відмінку. перевірте себе за Орфографічним словником української мови:

судебник, суд, огляд, автомат, герб, вогонь, адвокат, ювілей, гарнізон, допит, авантюрист, виняток, акт (документ), конспект, бізнес, атестат, відбір, відсоток, капітан, посол, він, вітер, перехід, документ, адресат, реквізит, паспорт, закон, кодекс, факультет, курс, стиль, протокол, звіт, запис, порядок, замовник, огляд, обшук, свідок

Завдання 41. Поставте підмет і присудок у правильній формі:

отримано/отримані 141 предмет/предмети; було/були опитано/ опитані 53 працівники/працівника; підійшли/підійшло ще 35 чоловік/чоловіки; більшість депутатів проголосувало/ проголосувала/ проголосували за прийняття закону; усі, хто не пройшов/не пройшли реєстрації, повинні з`явитися.

Завдання 42. Утворити, де можливо, складні іменники, складні прикметники, складні числівники:

десять тонн, Україна й Італія, авіаційне сполучення, багато національностей, гостра інфекція, багато тиражів, детектив і пригода, висока температура, очищення газу, високий авторитет, велика сім'я, два стволи, дванадцять балів, історичний і правовий, загальний і відомий.

Завдання 43. Утворити прикметники та дієприкметники від поданих слів:
закон, красти, вік, знесилити, утвердження, нужда, без захисту

Завдання 44. Випишіть із Цивільного кодексу України 10 складносурядних речень.

Завдання 45. Усуньте помилки, пов'язані з узгодженням і порушенням мовної норми

1. Потерпілій було нанесено шість колото-різаних ран в області живота з пошкодженням внутрішніх органів, потягли гостру кровотечу. 2. Більшість свідків у справі про пограбування фірмового магазину "Лісова пісня" засвідчила... . 3. На перехресті вулиць Рєпіна і Прорізної я зустрівся із зустрічною машиною, осліпивши мене. 4. На експертизу відправлені шматок скла від фар автомашини, знайдених на місці пригоди. 5. Групу молоді, які були разом з підсудним, я раніше не знав. 6. Хромов і Петров не довели до кінця свій злочинний намір з причин, від нього не залежних. 7. До бібліотеки академії надіслані 1000 примірників словників.

Завдання 46. Усуньте помилки, пов'язані з порушенням норм керування

1. Доручені роботи його виконувались добре. 2. Через мужність працівників поліції злочинець був затриманий. 3. У підсудних не було поганих стосунків з цими свідками, про що підсудні не відмовляються. 4. Сомов схильний сперечатися, випивати. 5. Підсудні Рожко і Столяров звинувачуються у розкраданні по заробітній платі. 6. Про це пояснив і свідок Ракчєєв. 7. Шарков вчинив збройний напад з метою оволодіння особисте майно

потерпілої. 8. На проїжджу частину дороги вибіг хлопець з метою зупинки автомашини.

Завдання 47. Напишіть запропоновані речення, розставши розділові знаки. 1. Поліція в усіх країнах має одне завдання охороняти закон боротися зі злочинністю. 2. За кожною справою людина з життєвою невлаштованістю і проблемами. 3. Крадіїв один з яких санітар станції швидкої допомоги а інший працівник кооперативу затримано на місці злочину. 4. Під сіткою помітили сліди а вони і вивели оперативників на продовольчий склад. 5. У зв'язку з цим потрібно відмітити я вірю в майбутнє наших правоохоронних органів. 6. На тому місці де був знайдений потерпілий оперативники виявили калюжу крові.

Завдання 48. У запропонованому мікротексті розставте розділові знаки:
Мова і право є формами суспільної свідомості та впливають і взаємно збагачують один одного. І право і мова мають ідеальну та матеріальну форми мова через мовлення право через нормативний правовий акт. Мова і право є соціальними нормативними системами що виступають регуляторами поведінки індивіда в суспільстві. Загальним у цих соціальних феноменів є властивості нормативності ієрархічності та системності.

Завдання 49. Доберіть із зв'язних текстів приклади опису, повідомлення, роздуму. Проаналізуйте у них складні розділові знаки, що є засобом передачі інтонаційної, а також формують правильність розуміння висловлюваного.

Завдання 50. З поданими словами складіть речення фахового змісту. Як називаються слова такого типу? Яким чином уникати поплутання значень слів у мовленні?

Адресат – адресант, виборний – виборчий, вигляд – вид, визначальний – визначний, військовий – воєнний, громадський – громадянський, дипломний –

дипломований, дружний – дружній, жорсткий – жорстокий, погрозливий – загрозливий.

Завдання 52. З поданого уривку з новели В. Стефаника «Мое слово» випишіть ненормативну лексику (діалектизми, просторіччя, суржик). Доберіть до них літературні відповідники:

Білими губами упівголос буду вам казати за себе. Ні скарги, ні смутку, ні радості в слові не чуйте!

Я пішов від мами у біленькій сорочці, сам білий.

З білої сорочки сміялися. Кривдили мене і ранили.

І я ходив тихонько, як біленький кіт.

Я чув свою підлість за тихий хід, і кров моя діточа з серця капала.

А спав я у наймленій хаті посеред брудних туловищ, сплетених розпустою.

Листочок білої берези на сміттю.

Я скинув мамину сорочку. Мій діточий світ і далеке покоління мужицьке лишилося за мною.

Передо мною стояв новий світ, новий і чорний.

Я ловився за його поли, а він згїрдно глядїв на мене.

Як жебрак маленький.

Я занїмїв був із болю. І мовчав я довгї, довгї роки.

Мої слова невимовленї, мїй плач недоплаканий, мїй смїх недосмїяний!

Лягли ви на мене, як лягає чорне камїння зломаного хреста на могилу в чужинї!

Я найшов товаришїв.

Вони погодилися з новим свїтом. Я говорив їм про мїй покинений і про новий, що кривдив нас.

Казали, що брешу.

А я рвався, і падав у болото із знесилля, і не уступав. (В. Стефаник.)

Завдання 53. Підкреслені слова, словосполучення й речення замінити такими, що вживаються у текстах правової сфери:

Податковці виявили, що у магазині нестача багатьох товарів;

Вилучені речі вилучили, щоб прикласти до справи як докази;

Оперативна група констатувала пограбування магазину;

Даний наказ був підписаний керівником установи;

Підсудний звинувачується вмі

тому, що, зловживаючи своїм службовим станом, займався шахрайством.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Витяг із Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

«Стаття 1. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні

1. Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова.
2. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації.
3. Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави.
4. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно [Конституцією України](#).
5. Порядок функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом.
6. Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.
7. Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом.
8. Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України.

Стаття 2. Сфера дії Закону

1. Цей Закон регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України.
2. Дія цього Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів.
3. Порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя визначається законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Стаття 3. Завдання Закону

1. Завданнями цього Закону є:
  - 1) захист державного статусу української мови;

- 2) утвердження української мови як мови міжетнічного спілкування в Україні;
- 3) забезпечення функціонування державної мови як інструмента об'єднання українського суспільства, засобу зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежної державності і національної безпеки;
- 4) забезпечення застосування української мови як державної на всій території України у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, а також у міжнародному спілкуванні, під час здійснення посадовими та службовими особами представницьких функцій;
- 5) забезпечення розвитку української мови для зміцнення національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті та забезпечення її подальшого функціонування як державотворчого чинника української нації;
  - б) підтримка української мови шляхом сприяння:
    - а) володінню українською мовою громадянами України;
    - б) розвитку української жестової мови як основного або одного з основних засобів спілкування жестомовних осіб. Статус, засади та порядок застосування української жестової мови визначаються законом;
    - в) застосуванню української мови відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови;
    - г) вживанню замість іншомовних українських слів, словосполучень і термінів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники, та підвищенню рівня обізнаності громадян про них;
    - г) запобіганню вульгаризації української мови та змішування її з іншими мовами;
    - д) поширенню знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур;
    - е) популяризації діалектів і говірок української мови та їх збереженню;
    - є) вивченню української мови в Україні та за кордоном;
  - 7) поширення української мови у світі та сприяння в задоволенні мовних потреб закордонних українців і громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за межами України.

Стаття 4. Статус української жестової мови та мовні права жестомовних осіб

1. Українська жестова мова є мовою спільноти жестомовних осіб.
2. Українська жестова мова - природна візуально-жестова мовна система з власною лексико-граматичною структурою, що сформувалася еволюційним шляхом і використовується як основний або один з основних засобів спілкування жестомовних осіб, які постійно проживають або впродовж тривалого часу проживали на території України.
3. В Україні кожному гарантується право вільно використовувати українську жестову мову в суспільному житті, вивчати та підтримувати її, а також навчатися українською жестовою мовою.
4. Жодне з положень цього Закону не може тлумачитися як таке, що спрямоване на звуження сфери використання української жестової мови.»

«Стаття 6. Обов'язок громадянина України володіти державною мовою

1. Кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою.

2. Держава забезпечує кожному громадянину України можливості для опанування державної мови через систему закладів дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, освіти дорослих, а також через підтримку неформальної та інформальної освіти, спрямованої на вивчення державної мови.

3. Держава організовує безкоштовні курси української мови для дорослих та забезпечує можливість вільно опанувати державну мову громадянам України, які не мали такої змоги.

Стаття 7. Обов'язок володіти державною мовою для набуття громадянства України

1. Особа, яка має намір набутися громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою.»

«Стаття 8. Мова документів, що посвідчують особу громадянина України

1. Документи, що посвідчують особу громадянина України, складаються державною мовою. У випадках, визначених законом і міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, такі документи складаються іншими мовами та дублюються державною мовою.»

«Стаття 9. Особи, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків

1. Володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, інші члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, керівники інших центральних органів виконавчої влади та їх заступники, Глава Адміністрації Президента України та його заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України та його заступники, Голова Служби безпеки України та його заступники, Голова Служби зовнішньої розвідки України та його заступники, Генеральний прокурор та його заступники, керівники регіональних та місцевих прокуратур, керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та його заступники, члени Ради Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Голова Антимонопольного комітету України, інші державні уповноважені Антимонопольного комітету України, голови територіальних відділень Антимонопольного комітету України, члени Національного агентства з питань запобігання корупції, члени Національної комісії зі стандартів державної мови, члени Центральної виборчої комісії, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, члени національних комісій регулювання природних монополій, члени Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, члени інших державних колегіальних органів, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України та його заступники, Голова Фонду державного майна України та

його заступники, постійні представники Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Президента України у Конституційному Суді України, Директор Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та його представники, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим та його заступники, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим та його заступники, міністри Автономної Республіки Крим, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим та його заступники;

2) депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, посадові особи органів місцевого самоврядування;

3) державні службовці;

4) голови місцевих державних адміністрацій, їх перші заступники та заступники;

5) службовці Національного банку України;

6) особи офіцерського складу, які проходять військову службу за контрактом;

7) особи начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадові особи інших органів, яким присвоюються спеціальні звання;

8) особи рядового, сержантського і старшинського складу Національної поліції, інших правоохоронних, розвідувальних органів, інших органів, яким присвоюються спеціальні звання;

9) прокурори;

10) судді, які обрані чи призначені відповідно до [Конституції України](#) та здійснюють правосуддя на професійній основі, члени та дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Вищої ради правосуддя;

11) адвокати;

12) нотаріуси;

13) керівники закладів освіти всіх форм власності;

14) педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до закладів освіти та/або наукових установ та працюють на тимчасовій основі як наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники або викладачі іноземної мови;

15) медичні працівники державних і комунальних закладів охорони здоров'я;

16) посадові та службові особи підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, не визначені в підпунктах 1-15 частини першої цієї статті, крім осіб, які не є громадянами України.

2. Володіти державною мовою зобов'язані особи, які претендують на обрання чи призначення на посади, визначені частиною першою цієї статті.»

«Стаття 11. Рівні володіння державною мовою

1. Класифікація рівнів володіння державною мовою розробляється і затверджується Національною комісією зі стандартів державної мови з урахуванням рекомендацій Ради Європи з мовної освіти (CEFR).

2. За результатами проведеного іспиту на визначення рівня володіння державною мовою особа отримує державний сертифікат про рівень володіння державною мовою (далі - державний сертифікат), що засвідчує один з рівнів за шкалою, встановленою частиною третьою цієї статті.

3. Шкала рівнів володіння державною мовою визначає три загальні рівні навичок: початковий рівень А, середній рівень В та рівень вільного володіння мовою С.»

Стаття 13. Застосування державної мови в нормативних актах, діловодстві та документообігу

1. Мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування є державна мова.

2. Проекти нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування складаються відповідно до стандартів української правничої термінології, що встановлюються Національною комісією зі стандартів державної мови.

3. Нормативно-правові акти і акти індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування оприлюднюються державною мовою в порядку, визначеному законом.

4. На території Автономної Республіки Крим акти індивідуальної дії органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування оприлюднюються державною мовою та можуть додатково оприлюднюватись у перекладі кримськотатарською мовою як мовою корінного народу в Україні.

5. Мовою локальних актів, що регулюють діяльність підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, є державна мова.

6. Органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної і комунальної форм власності беруть до розгляду документи, складені державною мовою, крім випадків, визначених законом.

7. Органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної і комунальної форм власності в листуванні з іноземними адресатами можуть застосовувати іншу мову, ніж державна.

8. Відповіді на звернення фізичних та юридичних осіб до органів державної влади, органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності надаються державною мовою, якщо інше не встановлено законом

Стаття 14. Застосування державної мови в судочинстві

1. У судах України судочинство провадиться, а діловодство здійснюється державною мовою.

2. У судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та [Законом України](#) "Про судоустрій і статус суддів".

3. Суди ухвалюють рішення та оприлюднюють їх державною мовою у порядку, встановленому законом. Текст судового рішення складається з урахуванням стандартів державної мови.

Стаття 21. Державна мова у сфері освіти

1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова.

Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини України. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) із навчанням мовою відповідної національної меншини України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням державною мовою.

Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу України. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) із навчанням державною мовою.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини України в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства.

Особам з порушенням слуху забезпечується право на навчання жестовою мовою та на вивчення української жестової мови.

2. Заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови.

3. Мовою зовнішнього незалежного оцінювання за результатами здобуття повної середньої освіти та вступних випробувань є державна мова, крім зовнішнього незалежного оцінювання з іноземних мов.

4. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти.

5. У закладах освіти відповідно до освітньої програми одна або декілька дисциплін можуть викладатися двома чи більше мовами - державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу.

6. За бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни.

7. Викладання іноземної мови в закладах освіти і на курсах з вивчення іноземних мов здійснюється відповідною іноземною або державною мовою.

8. Держава сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів освіти, в яких навчання здійснюється державною мовою або вивчається державна мова.

9. Особливості використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти визначаються спеціальними законами.

Стаття 39. Назви органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування

1. Власною назвою єдиного органу законодавчої влади в Україні є "Верховна Рада України". Ця назва передається іншими мовами шляхом транслітерації слів - "Верховна Рада" за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням українською мовою та перекладу слова "України" відповідною мовою.

Держава сприяє запровадженню в інших мовах назви "Верховна Рада України" відповідно до вимог абзацу першого цієї частини.

2. Офіційні назви органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності виконуються державною мовою.

3. Написи офіційних назв органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності на печатках, штампях, штемпелях, офіційних бланках і вивісках виконуються державною мовою.

4. Поряд з державною мовою офіційні назви органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності можуть позначатися англійською мовою. На вивісках та офіційних бланках назви, виконані англійською мовою, подаються з правого боку або внизу.

Особливості виконання органами місцевого самоврядування, комунальними підприємствами своєї назви кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів, мовами національних меншин України встановлюються законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Стаття 40. Державна мова в іменах

1. Прізвища, імена та по батькові громадян України виконуються державною мовою відповідно до правил українського правопису, передаються шляхом транслітерації за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням державною мовою та не перекладаються іншими мовами.

2. Фізична особа має право на транскрибований запис її прізвища, імені та по батькові відповідно до своєї національної традиції.

Стаття 41. Застосування державної мови в географічних назвах та назвах об'єктів топоніміки

1. Географічні назви, а також назви скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів виконуються державною мовою.

2. Назви об'єктів топоніміки не перекладаються іншими мовами, а передаються в офіційних документах, засобах масової інформації, картографічних, довідкових, енциклопедичних, навчальних та інших виданнях за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням державною мовою.

3. Назви географічних об'єктів та об'єктів топоніміки, розташованих на території інших держав, а також географічних об'єктів та об'єктів топоніміки, на які не поширюються суверенітет та юрисдикція будь-якої держави, при використанні в Україні подаються державною мовою у транскрипції з мови оригіналу з урахуванням особливостей української фонетики та правопису. Якщо такий географічний об'єкт, об'єкт топоніміки має назву українського походження, то така назва може застосовуватися замість або поряд з іншомовною. В офіційних документах назві українського походження надається перевага.

4. Написи на дорожніх знаках, вивісках та інших покажчиках назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки на території України подаються державною мовою. На покажчиках назв географічних об'єктів та об'єктів топоніміки поряд з назвою державною мовою може

Стаття 49. Уповноважений із захисту державної мови

1. З метою сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України діє Уповноважений із захисту державної мови (далі - Уповноважений).

2. Завданнями Уповноваженого є:

1) захист української мови як державної;

2) захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Стаття 54. Захист прав людини щодо застосування державної мови у сферах суспільного життя, визначених цим Законом

1. Кожна особа має право звернутися до Уповноваженого, інших органів, уповноважених здійснювати захист і контроль щодо застосування державної мови, зі скаргою про порушення вимог цього Закону та щодо усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Стаття 56. Здійснення державного контролю за застосуванням державної мови

1. Уповноважений здійснює державний контроль за застосуванням державної мови у випадку, визначеному частиною третьою статті 55 цього Закону, а також за власною ініціативою.

Предметом здійснення державного контролю за застосуванням державної мови є дотримання визначених цим Законом вимог застосування державної мови.

Порядок здійснення державного контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, іншими юридичними особами та їх посадовими особами встановлюється цим Законом.

Стаття 57. Порядок накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення закону щодо застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів

1. У разі порушення суб'єктом господарювання, що провадить господарську діяльність на території України, вимог, встановлених статтею 30 цього Закону, Уповноважений, його представник складає акт про результати здійснення контролю за застосуванням державної мови, оголошує такому суб'єкту попередження та вимогу усунути порушення протягом 30 днів від дати складення акта, про що зазначається в акті.

Такий акт повинен відповідати вимогам, встановленим частиною п'ятою статті 56 цього Закону. Копія акта надається відповідному суб'єкту господарювання.

У разі повторного протягом року порушення вимог, встановлених статтею 30 цього Закону, Уповноважений, його представник складає протокол.

2. Протокол за результатами здійснення заходу державного контролю за застосуванням державної мови складається у двох примірниках. Один примірник протоколу вручається суб'єкту господарювання або його представнику, другий зберігається в Уповноваженого. Форма протоколу затверджується Уповноваженим.

3. У протоколі зазначаються:

- 1) дата і місце його складення;
- 2) посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол;
- 3) відомості про суб'єкта господарювання;
- 4) дата, місце та суть правопорушення;
- 5) інші відомості, необхідні для вирішення справи.

4. Протокол про правопорушення підписується особою, яка його склала, та суб'єктом господарювання, який притягається до відповідальності за порушення, або його представником.

ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності через два місяці з дня його опублікування, крім:

частин другої та третьої статті 7 та частин другої та третьої статті 10 цього Закону, які набирають чинності через два роки з дня набрання чинності цим Законом;

частини другої статті 13, яка набирає чинності одночасно з набранням чинності рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови про затвердження стандартів української правничої термінології;

частини третьої статті 21 цього Закону, яка набирає чинності з 1 січня 2030 року;

частин другої - шостої статті 22 цього Закону, які набирають чинності через один рік з дня набрання чинності цим Законом;

частин другої - шостої, восьмої статті 23 цього Закону, які набирають чинності через два роки з дня набрання чинності цим Законом;

статті 25 цього Закону, яка набирає чинності через тридцять місяців з дня набрання чинності цим Законом для друкованих засобів масової інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження і через шістьдесят місяців з дня набрання чинності цим Законом для друкованих засобів масової інформації місцевої сфери розповсюдження;

статті 26 цього Закону, яка набирає чинності через два роки з дня набрання чинності цим Законом;

частин другої та шостої статті 27 цього Закону, які набирають чинності через три роки з дня набрання чинності цим Законом;

статті 30 цього Закону, яка набирає чинності через вісімнадцять місяців з дня набрання чинності цим Законом;

статті 31 цього Закону, яка набирає чинності через один рік з дня набрання чинності цим Законом;

статті 32 цього Закону, яка набирає чинності через шість місяців з дня набрання чинності цим Законом;

частин третьої - п'ятої статті 33 цього Закону, які набирають чинності через один рік з дня набрання чинності цим Законом;

частини п'ятої статті 36 цього Закону, яка набирає чинності через один рік з дня набрання чинності цим Законом;

статті 37 цього Закону, яка набирає чинності через один рік з дня набрання чинності цим Законом;

статей 55, 56 і 57 цього Закону, які набирають чинності через шість місяців з дня призначення Уповноваженого із захисту державної мови;

підпунктів 8, 13, 14, 19, 20, 21, 25, абзаців п'ятого - дев'ятого підпункту 28, підпунктів 29, 32, 33, підпункту "а" підпункту 34, підпунктів 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44 пункту 7 цього розділу, які набирають чинності через два роки з дня набрання чинності цим Законом;

підпункту 1 пункту 7 цього розділу, який набирає чинності через три роки з дня набрання чинності цим Законом;

підпункту 2 пункту 7 цього розділу, який набирає чинності через тридцять місяців з дня набрання чинності цим Законом для друкованих засобів масової інформації загальнодержавної і регіональної сфер розповсюдження і через шістьдесят місяців з дня набрання чинності цим Законом для друкованих засобів масової інформації місцевої сфери розповсюдження;

підпункту 17 пункту 7 цього розділу, який набирає чинності через шість місяців з дня набрання чинності цим Законом;

підпункту 24 пункту 7 цього розділу, який набирає чинності через п'ять років з дня набрання чинності цим Законом.

2. Дія частини другої статті 10 цього Закону не поширюється на осіб, які на момент набрання нею чинності обіймають посади, передбачені частиною першою статті 9 цього Закону.

7. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

а) доповнити статтями 188⁵² і 188⁵³ такого змісту:

"Стаття 188⁵². Порухення закону щодо функціонування і застосування української мови як державної

Порухення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо застосування державної мови під час засідань, заходів, зустрічей і робочого спілкування, в актах, діловодстві та документообігу в органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим і органах місцевого самоврядування, на державних і комунальних підприємствах, в установах та організаціях, інших суб'єктах господарювання державної і комунальної форми власності, у судочинстві та діловодстві у судах України, в органах правопорядку, розвідувальних органах, державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, на державному кордоні України, у процесі виборів та референдумів, у міжнародних договорах України -

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порухення вчинене вперше.

Порухення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо застосування державної мови у сфері освіти, науки, культури, книговидавання, у користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм та веб-сайтів, у сфері інформації для загального ознайомлення, публічних заходів, технічної і проектної документації, реклами, охорони здоров'я, спорту, телекомунікацій та поштового зв'язку, транспорту -

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порухення вчинене вперше.

Порухення вимог Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо застосування державної мови друкованими засобами масової інформації -

тягнуть за собою накладення штрафу від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порухення вчинене вперше.

Інші, ніж визначені частинами першою - третьою цієї статті, порухення Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" щодо порядку застосування державної мови -

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порухення вчинене вперше.

Повторне протягом року вчинення порухення з числа зазначених у частинах першій - четвертій цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятисот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 188^{єз}. Невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови

Повторне невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян";

СТИСЛИЙ ОГЛЯД ОСНОВНИХ ЗМІН У НОВІЙ РЕДАКЦІЇ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ» (2019)

Зміни можна умовно поділити на дві великі групи:

- (1) власне зміни у написанні слів (без варіантів) і
- (2) варіантні доповнення до чинної норми.

1. БЕЗ ВАРІАНТІВ

проєкт, проєкція

(так само як ін'єкція, траєкторія, об'єкт та інші слова з латинським коренем -ject-)

плеєр (play+er), конвеєр (convey+er), феєрверк, Соєр, Хаям, Феєрбах, «Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою й, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами є, ї, ю, я: б́у

єр, конвєєр, плєєр, флаєр, лояльний, парано́я, плея́да, ро́яль, сакво́яж, секво́я, фая́нс, феєрвє́рк, ін'є́кція, проє́кт, проє́кція, суб'є́кт, траєкторі́я, фо́є, е́ті, Го́я, Саво́я, Феєрба́х, Ма́єр, Кає́нна, Іса́я, Йога́нн, Рамбу́є, Со́єр, Хая́м, Хеєрда́л, Юно́на, Їте́».

Дікенс, Те́керей, Бе́кі (без подвоєння приголосних -кк-)

«Буквосполучення ск, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [k], відтворюємо українською буквою к: Ді́кенс, Ді́кінсон, Дже́ксон, Те́керей, Бе́кі, Бу́ кінге́м, Бі́смарк, Бріо́кнер, Бро́кес, Ламар́к, Што́кманн, Стокго́льм, Ру́ дбек, Ше́рлок».

НАПИСАННЯ РАЗОМ: мінісукня, віцепрезидент, ексміністр, вебсайт

«Р а з о м пишемо:

слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: архі-, архи-, бли́ц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-: архіскладні́й, гіперма́ркет, екстракля́с, макроеконо́міка, мікрохві́лі, му́льтимільйонéр, преміумкля́с, суперма́ркет, топме́неджер, топмоде́ль, ультрамо́дний, флешінтерв'ю.

слова з першим іншомовним компонентом анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-: антиві́рус, контрудáр, віцепрем'є́р, віцеконсу́л, ексчемпіо́н, ексміні́стр, експрезидéнт, лейбгвардіе́ць, лейбме́дик, оберма́йстер, оборофіце́р, оберлейтенáнт, оберпрокурóр, штабскапіта́н, унтерофіце́р, але за традицією контрадміра́л».

пів хвилини, пів яблука, пів Києва (пишемо нарізно без дефіса), але одним словом як цілісне поняття півострів, півзахисник, півмісяць

«Невідмінюваний числівник пів зі значенням “половина” з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: пів а́ркуша, пів годі́ни, пів відрá, пів мі́ста, пів огі́рка, пів о́строва, пів я́блука, пів я́щика, пів я́ми, пів Єврóпи, пів Кі́єва, пів Украї́ни. Якщо ж пів з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: півáркуш, півде́нь, півза́хист, півко́ло, півку́ля, півмі́сяць, півобéрт, півова́л, півострів».

РОСІЙСЬКІ ПРИЗВИЩА

рос. Донской → Донський, рос. Трубецкой → Трубецький
виняток Лев Толстой

«Прикметникові закінчення російських прізвищ передаються так:

Закінчення -ой передаємо через -ий: Донськ^ій,
Крут^ій, Луговськ^ій, Полев^ій, Соловй^ов-Сед^ій, Бос^ій, Трубецьк^ій,
але Толст^ой.

ЗМІНИ В ОКРЕМИХ СЛОВАХ

священник (як письменник)

«Подвоєння приголосних як наслідок їх збігу. 1. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо, якщо збігаються однакові приголосні:
в) кореня або основи на -н- (-н^ь-) і суфіксів -н-(ий) -н-(ій), -ник,
-ниц-(я): день — д^енний, зак^он — зак^онний, кін^ь — к^інний, осін^ь —
ос^інний, туман — туманний; башт^анник, год^инник, письм^енник, св^ящ^енник;
вік^онниця, Ві^нниця; дві букви н зберігаємо й перед суфіксом -ість в
іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома н:
зак^онний — зак^онність — зак^онно, тум^анний — тум^анність —
туманно».

Святвечір

«Р а з о м пишемо:

а) складноскорочені слова (мішані та складові аббревіатури) й похідні
від них: адмінресурс, Міносвіти, профспілка, Святвечір, ...».

ВЕЛИКА БУКВА

Назви товарних знаків, марок виробів

Автомобілі марки «Жигулі» вироблялися з 1970 по 2014 рік.

З малої букви, якщо вживається як загальна назва, наприклад: Він
приїхав на старих обшарпаних «жигулях» (... на новому блискучому
«фольксвагені»).

2. ВАРІАНТИ

(допускається правописна варіантність)

СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Вергілій і Вергілій, Георг і Георг, Гуллівер і Гуллівер

«У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою г (Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер) і шляхом імітації іншомовного [g] — буквою ґ (Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер і т. ін.).».

аудієнція і авдієнція, лауреат і лавреат (пор. лавр), аудиторія і авдиторія

«У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення au звичайно передається через ав: автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, автохтон, лавра, Аврора, Мавританія, Павло

У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення au шляхом транслітерації як ау, допускаються орфографічні варіанти: аудієнція і авдієнція, аудиторія і авдиторія, лауреат і лавреат, пауза і павза, фауна і фавна.».

кафедра і катедра, ефір і етер, міф і міт, Борисфен і Бористен

«Буквосполучення th у словах грецького походження передаємо звичайно буквою т: антологія, антропологія, аптека, астма, бібліотека, католицький, театр, теорія, ортодокс, ортопедія, Амальтея, Прометей, Текля, Таїсія, Теодор.

У словах, узвичаєних в українській мові з ф, допускається орфографічна варіантність на зразок: анафема і анатема, дифірамб і дитирамб, ефір і етер, кафедра і катедра, логарифм і логаритм, міф, міфологія

і міт, мітологія, Агатангел і Агафангел, Афíни і Атéни, Борисфén і Бористén, Демосфén і Демостén, Мάρфа і Мάρта, Фессáлія і Тессáлія та ін.».

УКРАЇНСЬКІ Й ДАВНО ЗАСВОЄНІ СЛОВА

і́рій і і́рій, і́род і і́род

На початку слова звичайно пишемо і ....

Деякі слова мають варіанти з голосним и: і́рій і і́рій, і́род і і́род ('дуже жорстока людина').

ВАРІАНТНІ ФОРМИ РОДОВОГО ВІДМІНКА

ра́дості й ра́дости, любóві й любóви, Білорúси й Білорúси

«Іменники на -ть після приголосного, а також слова кров, любóв, óсiнь, сiль, Русь, Білорúсь у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення -и: гiдности, незалéжности, ра́дости, смéрти, чéсти, хорóбрости; крóви, любóви, óсени, со́ли, Рúсі́, Білорúси».